

Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
культуры і мастацтваў

Э. К. Дарашэвіч

ТЭОРЫЯ ФАЛЬКЛОРУ

*Рэкамендавана ВМА
на адукацыі ў галіне культуры і мастацтваў
у якасці вучэбна-метадычнага дапаможніка для студэнтаў
устаноў вышэйшай адукацыі па спецыяльнасці
1-18 01 01-05 Народная творчасць (фальклор)*

Мінск
БДУКМ
2016

УДК 398-027.21(075.8)
ББК 82.0я73
Д 20

Рэцэнзенты:

А. С. Ліс, доктар філалагічных навук, вядучы навуковы супрацоўнік аддзела фалькларыстыкі і культуры славянскіх народаў ДНУ «Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры» Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі; кафедра тэорыі літаратуры філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

Дарашэвіч, Э. К.

Д 20 Тэорыя фальклору : вучэб.-метадыч. дапам. / Э. К. Дарашэвіч ; М-ва культуры Рэсп. Беларусь, Беларус. дзярж. ун-т культуры і мастацтваў. – Мінск : БДУКМ, 2016. – 78 с. : іл.
ISBN 978-985-522-143-3.

У вучэбна-метадычны дапаможнік, які выйшаў з-пад пера лаўрэата Дзяржаўнай прэміі, доктара філасофскіх навук, прафесара Энгельса Дарашэвіча – аднаго з заснавальнікаў беларускай культуралогіі, сацыёлага культуры, гісторыка навукі, педагога і даследчыка нематэрыяльнай культурнай спадчыны Беларусі – увайшлі кампактна і даведачна згрупаваныя матэрыялы па тэорыі фальклору.

Адрасуецца спецыялістам у галіне фалькларыстыкі, этналогіі, этнаграфіі, культуралогіі, гісторыі мастацтваў, студэнтам і магістрантам, а таксама тым, каго цікавіць традыцыйная культура Усходняй Еўропы.

УДК 398-027.21(075.8)
ББК 82.0я73

ISBN 978-985-522-143-3

© Дарашэвіч Э. К., 2016
© Афармленне. УА «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў», 2016

ЗМЕСТ

Ад аўтара	4
Раздзел I. Навуковая аснова фалькларыстыкі	8
<i>Глава 1. Фальклор, яго прыкметы, асаблівасці, гісторыя</i>	8
<i>Глава 2. Фалькларыстыка і яе раздзелы</i>	13
<i>Глава 3. Метадалогія фалькларыстыкі, фалькларыстычныя школы і напрамкі</i>	18
<i>Глава 4. Віды, жанры і паэтыка ўсходнееўрапейскага фальклору</i>	21
Раздзел II. Навуковыя асновы практычнай фалькларыстыкі	25
<i>Глава 5. Збіранне фальклору</i>	25
<i>Глава 6. Сістэматызацыя і выданне фальклору</i>	29
<i>Глава 7. Рэвіталізацыя фальклору</i>	36
Раздзел III. Фальклор і этнаэкалогія	42
<i>Глава 8. Постфальклор</i>	42
<i>Глава 9. Этапы станаўлення постфальклору ў Беларусі</i>	50
<i>Глава 10. Інтэнцыі прафесійнай дзейнасці фалькларыстаў</i>	54
Пытанні да семінарскіх і практычных заняткаў	62
Заданні для кантралюемай самастойнай работы	67
Кантрольныя пытанні самастойнай работы студэнтаў	68
Пытанні да заліку	69
Пытанні да экзамену	70
Пытанні да выніковай атэстацыі	71
Тэмы рэфератаў, курсавых і дыпломных работ	72
Спіс літаратуры	73

АД АЎТАРА

Неабходнасць вывучэння карэнных, стыхійна склаўшыхся форм культуры, якія праіснавалі тысячагоддзі і паспяхова выканалі галоўную функцыю культуры (функцыю задавальнення фізічных і духоўных патрэб этнасу як біясцыяльнай сістэмы), неаднаразова падкрэслівалася шэрагам навукоўцаў. У гэтым кантэксце даследаванні фалькларыстаў і этнічных антрапологаў прыраўноўваюць да вывучэння ўніверсальных форм чалавечай гісторыі [60, с. 5]. І сапраўды, фалькларысты даследуюць асобныя карэнныя формы арганізацыі мыслення і паводзін – асобныя традыцыйныя культуры.

У ХХІ ст. відавочна, што традыцыйныя культуры сябе гістарычна спраўдзілі – праіснавалі пэўны (вельмі працяглы) час, дастатковы для таго, каб стаць спадчынай, якая перадаецца наступным пакаленням з прычыны каштоўнасці для супольнасці. Многія элементы вясковых еўрапейскіх культур сфарміравалі светапогляд і паводзіны гараджан і невынішчальныя з іх культуры, бо ахоўваюць псіхічнае і фізічнае здароўе чалавека, бароняць яго ад стрэсаў, адзіноты, канфліктаў з сабой і асяроддзем. Французскі геній ХХ ст. Рэнэ Генон папярэдзваў, што традыцыяй можна лічыць не ўсялякае перайманне, а перайманне таго, што вартае пераймання [13, с. 12]. Таму кожная вывучаная традыцыя (і яе мадыфікацыя, развіццё, сінтэз з сучаснасцю), бяспрэчна, прапануе нешта карыснае для гістарычнага вопыту і стратэгіі выжывання чалавецтва ўвогуле.

Асэнсаванне спадчыны традыцыйнай культуры, пошук форм яе інтэграцыі ў сучаснасць – актуальнае тэарэтычнае і практычнае пытанне для еўрапейцаў ХХІ ст. Сёння еўрапейцы з увагай глядзяць на Усход, што дэманструе жыццяздольны сінтэз традыцый і мадэрнізму (Японія, Паўднёвая Карэя, Кітай, Індыя, Аб'яднаныя Арабскія Эміраты), які спрыяе эканамічнаму і культурнаму развіццю ўсходніх нацый. Элвін Тофлер у творах «Трэцяя хваля» і «Шок будучыні» («Футурашок») адзначае: выйсце з культурнага крызісу Захаду – вяртанне да глыбіннай спадчыны яго культуры. Даследчык падкрэслівае, што такія інтэнцыі актуальныя нават у ЗША (краіне поліэтнічнай, чья культура сфарміравана пераважна на аснове касмапалітызму і мадэрнізацыі), таму што толькі традыцыі ўпарадкаўваюць інавацыі (колькасць якіх імкліва нарастае), і толькі

традыцый здольныя паменшыць «шок ад інавацый культуры» мяжы XX–XXI стст.

Сёння нематэрыяльная культурная спадчына – помнікі фальклору – запатрабавана грамадствам на новым, глабалізацыйным, вітку развіцця. Фальклор вабіць увагу і вузкага кола даследчыкаў, і прадстаўнікоў буйных сацыяльных рухаў (традыцыяналістаў, футуролагаў, аматараў поп-арта і авангарда), якія часам паўстаюць у якасці вытворцаў ці спажыўцоў твораў мастацтва, заснаванага на традыцыйных формах. Даследчыкі амаль аднагалосна сцвярджаюць, што фальклор – праграмная аснова ўсёй гуманістычна арыентаванай сусветнай мастацкай культуры, крыніца асобных нацыянальных мастацкіх традыцый, увасабленне самасвядомасці народаў.

Вучэбна-метадычны дапаможнік «Тэорыя фальклору» заснаваны на аднайменнай вучэбнай дысцыпліне, якая выкладаецца аўтарам для студэнтаў напрамку «фальклор» (спецыялізацыі «этнафоназнаўства») спецыяльнасці «народная творчасць» Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў. Выданне прызвана дапамагчы ва ўдакладненні ў свядомасці чытача месца фалькларыстыкі ў навуковым дыскурсе пра чалавека і чалавецтва. Змест кнігі дазваляе наблізіць нашых сучаснікаў да разумення этнічнай спецыфікі мыслення і паводзін носьбітаў карэннай культуры Беларусі і сфарміраваць прафесійныя і сацыяльныя пазіцыі спецыялістаў-ахоўнікаў і даследчыкаў нематэрыяльнай культурнай спадчыны.

«Тэорыя фальклору» мае на мэце:

- азнаёміць са спецыфікай фальклору праз характарыстыку фалькларыстыкі як навукі, якая яго вивучае;
- вызначыць эвалюцыю сферы інтарэсаў, асноўных паняццяў, катэгорый фалькларыстыкі, яе найбольш значных тэарэтычных і метадалагічных праблем;
- азнаёміць з асноўнымі этапамі запісу, навуковай сістэматызацыі і захавання фальклорных адзінак.

Пры падрыхтоўцы тэксту да друку ставіліся наступныя задачы:

- пазнаёміць чытача з асноўнымі паняццямі і тэрміналогіяй тэорыі фальклору;
- экспліцыраваць заканамернасці фарміравання фалькларыстыкі як асобнай навуковай галіны;

– раскрыць патэнцыял фальклорных помнікаў для этнаэкалогіі беларусаў і рэвіталізацыі іх нематэрыяльнай культурнай спадчыны;

– сфарміраваць аналітычную кампетэнцыю (разуменне спецыфікі і значнасці) даследчыкаў і пераемнікаў фальклорнай спадчыны для мадэлявання ўмоў яе захавання ў працэсе іх будучай дзейнасці.

У апошні час усё больш востра паўстае праблема суаднясення дасягненняў, зместу і метадык усходнееўрапейскай фалькларыстыкі і адпаведных праяў англа- і франкамоўнай культурнай антрапалогіі. Пры фарміраванні тэксту выдання аўтар імкнуўся балансаваць паміж двума падыходамі да традыцыйнай культуры. Паколькі большасць суайчыннікаў, зацікаўленых у даследаванні і захаванні фальклорных помнікаў¹, абаяна на славянамоўныя крыніцы, агульны падыход у кнізе застаецца ў рэчышчы ўсходнееўрапейскай фалькларыстыкі. Адначасова, дзе толькі магчыма, рабіліся спасылкі на дасягненні сацыякультурных антрапологаў, паколькі пры шырокай трактоўцы фальклору можна зазначыць, што яны даследуюць з фалькларыстамі адно і тое ж².

Сцісласць і кампактнасць выдання невыпадкова, паколькі дапаможнік носіць абагульняючы, сістэмны характар, асвятляе асноўныя кірункі, вектары і агульныя заканамернасці сучаснай фалькларыстыкі. Для падрабязнага азнаямлення з яе складанымі існуюць вузкасפעцыялізаваныя даследаванні і практычная дзейнасць. Пры напісанні кнігі бралася пад увагу меркаванне спецыялістаў, што звычайна «курс фальклору, які чытаюць ва ўніверсітэтах, мала спрыяе цэласнай інтэрпрэтацыі дысцыпліны», паколькі «фальклор разглядаецца ў ключы толькі літаратуразнаўчых паняццяў» [4, с. 3]. Каб пазбегнуць залішняй універсалізацыі і неабгрунтаванага практыкай тэарэтызавання, у змест выдання ўключылі тэмы па практычнай палявой

¹ Натуральна, што даследаваць фальклор без мэты яго захаваць (і без веры ў магчымасць гэтага), хоць бы ў адаптаваных, мікставых формах, – непісьменна і неэтычна.

² Фалькларысты XXI ст. падкрэсліваюць, што гіпотэзы і вывады фалькларыстыкі «асвятляюць праблемы іншых навук у нечаканым ракурсе» і «здольны зацікавіць (і ўжо зацікавілі) гісторыкаў, археологаў, антрапологаў, лінгвістаў, фаналагаў, генетыкаў, неўролагаў, а таксама медыкаў, якія вывучаюць вытокі і распаўсюджванне заікання і дыслексіі» [19, с. 247]. Падаецца, што гэты пералік далёка не поўны.

фалькларыстыцы, ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны, постфальклору, этапах станаўлення постфальклору ў Беларусі. Падаецца, што гэта павінна забяспечыць комплексны падыход да фальклору як да сінкрэтычнай светасузіральна-паводзіннай асновы этнічнай культуры беларусаў, іх традыцыйнай культуры.

Увогуле, калі весці гаворку пра актуальнасць даследавання фальклору, традыцыйнай культуры ў XXI ст. (стагоддзі інфармацыйнага выбуху і глабалізацыі), варта памятаць, што аснова гуманізму і людскасці, так званыя «агульначалавечыя каштоўнасці, не ўніверсальныя, яны створаны ў культурах асобных народаў»³, а, як сцвярджаюць этнографы, «...кожны фрагмент сусветнай культуры належыць усяму чалавецтву цалкам, таму шкодных ведаў няма, як няма і бяссэнсавага мастацтва» [9, с. 26]. Практычныя намаганні па дасягненні пэўнай мэты, як вядома, ад пачатку (калі ставяць мэты) павінны быць добра змадэляванымі, падрыхтаванымі тэарэтычнымі выкладкамі, таму гісторыкі культуры і эстэтыкі лічаць, што «сёння, як ніколі раней, важнае значэнне набывае агульная тэорыя фальклору, якая магла б стаць навуковай асновай для практычнай фалькларыстыкі, запраграмаванай на адраджэнне народнай творчасці» [25, с. 61].

³ Гэта выказванне належыць Таццяне Вінаградавай, фалькларысту, педагогу, кіраўніку этнакультурнага цэнтра «Кіцежград» у Санкт-Пецярбургу.

РАЗДЕЛ I

НАВУКОВЫЯ АСНОВЫ ФАЛЬКЛАРЫСТЫКІ

Глава 1. ФАЛЬКЛОР, ЯГО ПРЫКМЕТЫ, АСАБЛІВАСЦІ, ГІСТОРЫЯ

1.1. Дэфініцыя «фальклор», яе этымалогія і значэнне

«Я кожны дзень чую тут спевы на розных мовах, у іх гучыць душа народа...», – пісаў напрыканцы XVIII ст. на Гарадзеншчыне адзін з найбольш адметных, рознабакова адораных і адукаваных прадстаўнікоў Асветы на Беларусі канцлер Вялікага Княства Літоўскага Іаахім Храптовіч⁴ [18, с. 163]. Трэба адзначыць, што ў тагачаснай Еўропе творчыя асобы і даследчыкі-навукоўцы толькі-толькі пачыналі цікавіцца не выключна Антычнасцю ці арыенталізмам, але і песнямі, паданнямі і звычаямі ўласнага народа, з асяроддзя якога яны ўсе з’явіліся. Паводле назіранняў культуролагаў за кірункамі еўрапейскай грамадскай думкі часоў Асветы менавіта «другая палова XVIII стагоддзя ў Брытаніі і Германіі характарызуецца... адмысловай увагай да фальклору; можна ў пэўнай ступені сцвярджаць нават аб адкрыцці фальклору для літаратуры, што адбылося ў гэту эпоху. Пры гэтым справа найперш тычылася свайго нацыянальнага і мясцовага (у межах нацыянальнага) народнага мастацтва [6, с. 234].

Разам з тым, яшчэ каля 50 гадоў асветнікі, даследчыкі, збіральнікі і калекцыянеры рарытэтаў для абазначэння традыцыйнай народнай культуры вуснага тыпу выкарыстоўвалі другасныя, не канцэптуальныя словазлучэнні: «вясковыя старажытнасці», «вясковая старына», «жывая старына». Аднак ужо з XIX ст. фальклор (ад англ. *folklore* – ‘народныя веды’, ‘народная мудрасць’) ужо – міжнародная дэфініцыя, якая абазначае народную, традыцыйную культуру ў сукупнасці разнастайных праяў. Азначэнне прапанаваў у 1846 г. Уільям Джон Томс –

⁴ Іаахім Храптовіч (1729–1812) пакінуў пасля сябе цікавыя творы па мастацтвазнаўстве і палітэканоміі, вызваліў ад прыгону сялян уласных маёнткаў на Гарадзеншчыне і Міншчыне, сустракаўся з Вальтэрам і Русо, быў энцыклапедычна адукаваным прагрэсіўным мысліцелем і практыкам. Акрамя гэтага ён (у адрозненне ад пераважна франка- і польскафонных асветнікаў XVIII ст.) карыстаўся ў побыце беларускай мовай, а яго фамільная бібліятэка нават змяшчала кнігі, напісаныя па-старабеларуску.

брытанскі археалаг. У друку і спецыяльнай літаратуры дагэтуль як сінонімы слова «фальклор» ужываюць словазлучэнні «народная творчасць», «народная культура», «руральная культура», «народныя традыцыі». Пры гэтым фальклор атаясамліваецца з вытокамі культуры менавіта пэўнага народа, пэўнай нацыі, карэннай нацыянальнай культурай, а з'яўленне дэфініцыі было выклікана самавызначэннем еўрапейскіх нацый і барацьбой народаў свету з каланіялізмам – прагрэсіўнымі працэсамі развіцця чалавечай супольнасці, якія ў XVIII–XIX стст. ішлі актыўна і паспяхова.

1.2. Эвалюцыя дэфініцыі «фальклор»

Дэфініцыя «фальклор» мела ўласную эвалюцыю. Першапачаткова тэрмінам абазначалі паралельна як сам прадмет навуковага даследавання (фальклор у значэнні «традыцыйныя веды і мастацтва народа»), так і навуковую галіну (фальклор у значэнні «народазнаўства»). Потым прадмет даследавання і навуку раздзялілі: пакінулі разуменне фальклору выключна як прадмета навуковага даследавання (фальклор як «традыцыйныя веды і мастацтва народа»), а навуковую галіну, якая вывучае гэты прадмет, назвалі фалькларыстыкай.

Аб'ём відаў народнай культуры, якія абазначалі словам «фальклор», мяняўся ў залежнасці ад пануючай навуковай парадыгмы. Напрыклад, на досвітку фалькларыстыкі ў 1879 г. англійская фальклорная грамада (Folklore Society) трактавала дэфініцыю «фальклор» у двух значэннях – шырокім і вузкім. У шырокім – як цалкам усю непісьмовую (вусную) гісторыю народа ў легендах, паданнях, міфах; у вузкім – як старажытныя аграрныя звычаі і абрады, якія на індустрыяльным этапе развіцця грамадства часткова ператварыліся ў прымхі і забабоны. А славянамоўныя даследчыкі, якія пачалі выкарыстоўваць дэфініцыю «фальклор» з 1880–1890 гг., як сінонімы фальклору ўжывалі такія словазлучэнні, як «сукупнасць народных ведаў», «народная паэзія», «жывая старына». Апошняю назву – «Жывая старына» – дагэтуль носіць найбольш аўтарытэтны расійскі навуковы часопіс па фалькларыстыцы.

У XX ст. слова «фальклор» паступова абазначала ўсё больш і больш відаў народнай культуры (легенды і паданні, народная песенная творчасць, народная інструментальная музыка, народная медыцына і г. д.), амаль да разумення пад тэрмінам

«фальклор» усіх з’яў матэрыяльнай і духоўнай культуры народа. Таму некаторыя даследчыкі-фалькларысты пазамінулага і мінулага стагоддзя заклікалі абмежаваць выкарыстанне дэфініцыі толькі галіной нематэрыяльнай народнай культуры, а некаторыя ўвогуле зводзілі «фальклор» да значэння «вусная проза», «народная паэзія», «вусная народная творчасць». Аднак такія звужаныя погляды ў асяроддзі навукоўцаў не прыжыліся.

1.3. Міжнародная ўніфікацыя дэфініцыі «фальклор»

У сярэдзіне ХХ ст. фальклор яшчэ актыўна бытаваў у руральных (вясковых) асяроддзях нават індустрыяльнай Еўропы, таму не асабліва вабіў увагу міжнароднай супольнасці. У гэты час у навуковай практыцы ўжываліся розныя разуменні фальклору: ад надзвычай вузкіх – «рэлікты (перажыткі) першабытнай культуры ў духоўнай культуры цывілізаванага грамадства» да ўніверсальных – «народныя традыцыі», «народныя веды», «сукупнасць народнай культуры».

На мяжы ХХ–ХХІ стст. з развіццём сацыялогіі культуры і культуралогіі паралельна з урбанізацыяй і знікненнем традыцыйнага ладу жыцця еўрапейцаў, азіятаў, карэнных амерыканцаў (індзейцаў) стаўленне да фальклору змянялася. Яго пачалі ахоўваць і для стварэння дзейных механізмаў аховы шукаць уніфікаваныя, стандартныя вызначэнні яго на міжнародным узроўні. У ніжэйпералічаных варыянтах дэфініцый сканцэнтравана і (што вельмі карысна) не вузкасפעцыялізавана, зразумела прадстаўлены сучасныя погляды на змест фальклору. Гэтыя погляды характарызуюць не толькі яго структуру і змест, але і пэўныя асаблівасці ўнутраных сувязей у яго структуры, месца фальклору ў сучасным грамадстве.

Міжнародная нарада ўрадавых экспертаў па захаванні фальклору пры ЮНЕСКА (Парыж, 1985) дала наступнае тлумачэнне: «*Фальклор* (як частка традыцыйнай народнай культуры) – гэта калектыўная і заснаваная на традыцыях творчасць груп ці індывідуумаў, якая вызначаецца надзеямі і памкненнямі супольнасці, выражае яе культурную і сацыяльную самабытнасць; фальклорныя ўзоры перадаюцца вусна, шляхам імітацыі. Яго формы ўключаюць мову, вусную літаратуру, музыку, танец, гульню, міфалогію, абрады, звычаі, рамёствы, архітэктuru і іншыя віды мастацкай творчасці».

Бясспрэчна, што ў XXI ст. фальклор як «культура народных мас» не атаясамліваецца з індустрыяльным паняццем «масавая культура»; сёння ён у значнай ступені супрацьстаіць апошняй як форма творчай дзейнасці. Каб адмежаваць сапраўдную народную творчасць ад штучных маскультурных кітчавых падробак пад фальклор (напрыклад, ад мастацкай самадзейнасці, што з'явілася ў сярэдзіне XX ст.), сучасныя фалькларысты, сацыёлагі і культуролагі паэтапна ўводзілі такія дэфініцыі, як «аўтэнтычны фальклор», «традыцыйная культура» і «нематэрыяльная культурная спадчына чалавецтва».

Аўтэнтычны фальклор (паводле англ. authentic – ‘сапраўдны’) – творчасць і паводзіны вясковай супольнасці ў «матчыным» ландшафце, спантаным натуральным самавьяўленні, якія захоўваюць рэгіянальныя рысы. Аўтэнтычны фальклор характарызуецца устойлівымі якасцямі мясцовай народнай творчасці (у якой адлюстраваны светапогляд і адаптацыя суполкі да сацыяльнага і прыроднага атачэння): жанравай наменклатурай, рэпертуарам, стылем, выканаўчай манерай. Вырваны з асяроддзя, перанесены на сцэну ці на іншую этнічную глебу, апрацаваны, ён звычайна губляе свае якасці.

Традыцыйная культура (паводле лац. traditio – ‘перадача’) – мясцовыя па паходжанні элементы сацыяльнай і мастацкай спадчыны (нормы паводзін, каштоўнасці, ідэі, звычаі, абрады), якія перадаюцца з пакалення ў пакаленне і існуюць у супольнасці на працягу доўгага часу з прычыны іх карыснасці для яе самазахавання.

Нематэрыяльная культурная спадчына (англ. oral and intangible heritage of humanity – ‘вусная і нематэрыяльная спадчына чалавецтва’) – узоры вуснай народнай творчасці і тэхналогіі рамёстваў, якія перадаюцца з пакалення ў пакаленне, няспынна аднаўляюцца супольнасцямі і суполкамі ў сувязі з прыродным атачэннем і гісторыяй, фарміруюць пачуццё самабытнасці і пераемнасці, спрыяюць творчасці чалавека і ўзнікненню павагі да культурнай разнастайнасці. Асноўны паказчык жыццяздольнасці такой спадчыны – бытаванне традыцыі, яе існаванне ў побыце народа.

Бахтин, М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса / М. Бахтин. – М. : Худож. лит., 1965. – 527 с.

Дорошевич, Э. К. Философия эпохи Просвещения в Белоруссии : дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.03 / Э. К. Дорошевич. – Минск, 1983. – 388 с.

Пытанны і заданні для самаправеркі

1. Як дакладна гучыць дэфініцыя «фальклор»? Раскажыце пра яе этымалогію і значэнне?
2. Распавядзіце пра эвалюцыю дэфініцыі «фальклор».
3. Як можна вызначыць міжнародную ўніфікаваную дэфініцыю «фальклор»?

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

Глава 2. ФАЛЬКЛАРЫСТЫКА І ЯЕ РАЗДЗЕЛЫ

2.1. Навуковы інтарэс да фальклору і фалькларыстыка

Навукоўцы лічаць, што першыя формы фальклору з'явіліся паралельна з узнікненнем маўлення – 350 тыс. гадоў таму. Даследчык Іосіф Жарданія [19, с. 242] прыводзіць наступную храналогію пераходу чалавечых папуляцый розных рэгіёнаў свету да гукавысотна-раздзельнага маўлення (табл. 1).

Табліца 1

Пераход розных рэгіёнаў свету да гукавысотна-раздзельнага маўлення

Чалавечыя папуляцыі				
Усходняй Азіі	Аўстраліі	Еўрапеідаў Паўночнай Афрыкі і Заходняй Азіі	Паўночнай Еўропы і горных рэгіёнаў Еўропы	Афрыкі на поўдзень ад Сахары
350–320 тыс. гадоў таму	130 тыс. гадоў таму	105–95 тыс. гадоў таму	40–32 тыс. гадоў таму	менш за 30 тыс. гадоў таму

Згодна з выкладкамі Жарданіі можна сцвярджаць, што першыя формы фальклору – песня і танец (карагод) – ужо існавалі як формы сацыяльнай камунікацыі папуляцый Еўразіі пры сумесным выкананні супольнасцю⁵ магічных рытуалаў прыкладна 350 тыс. гадоў таму. Іх аўтары, носьбіты і захавальнікі на працягу тысячагоддзяў карысталіся павагай народа, часам мелі высокі сацыяльны статус (святароў, шаманаў, чараўнікоў, традыцыйных музыкаў-прафесіяналаў⁶), а самі ўзоры вуснай народнай творчасці старанна захоўваліся і высока цаніліся знаўцамі. Яшчэ вялікі Платон, калі разважаў аб прыродзе сапраўднай паэзіі, спасылаўся менавіта на народныя ўяўленні пра тэхналогію і асаблівасці паэтычнай творчасці [45, с. 223].

Аднак сістэмна асэнсоўваць спадчыну традыцыйнай культуры людзі пачынаюць па меры фарміравання буйнога ўрбаніс-

⁵ Відавочна, супольнасцю паляўнічых і збіральнікаў.

⁶ Пра высокі сацыяльны статус традыцыйных музыкаў-прафесіяналаў, якіх нерэlevantна лічыць «аматарамі» і «ненавучанымі самародкамі», падрабязна пісаў акадэмік Ігар Маціеўскі [32, с. 11–14].

тычнага асяроддзя, не звязанага з вясковай (руральнай) культурай, ці ў сувязі з гандлёвымі і імперска-ваяўнічымі кантактамі з суседнімі, непадобнымі па культуры народамі. Так, першы аналіз лекаў і тэрапеўтычных прыёмаў, якімі карысталіся міжземнаморскія вясковыя знахаркі, пакінулі элінскія медыкі-гараджане; а першыя звесткі пра карэнныя міфы і абрады кельтаў, германцаў, славян збіралі рымскія і візантыйскія ваяры, каланісты і місіянеры.

Усходнеславянскія даследчыкі гісторыі фалькларыстыкі сцвярджаюць, што навуковы, прафесійны інтарэс да фальклору ўзнік у Еўропе ў сувязі з дзейнасцю італьянскага філосафа Джамбатыста Віка і асветнікаў XVIII ст., асабліва нямецкага эстэтыка Іагана Готфрыда Гердэра і французскага заснавальніка антрапалогіі Клода Адрыяна Гельвецыя⁷. Пачатак спецыяльнага вывучэння, збірання фальклору і фарміраванне першых навуковых кірункаў еўрапейскай фалькларыстыкі адносіцца да першай паловы XIX ст. У працах тагачасных даследчыкаў, якія вывучалі фальклорныя помнікі, міфы, паводзінскую культуру народаў (з мэтай садзейнічання вызваленча-дэмакратычнаму руху, фарміраванню нацый у нетрах імперскіх утварэнняў Еўропы), метадолагі бачаць структуру і сістэмную арганізацыю навуковых ведаў. Навука аб фальклору атрымала назву фалькларыстыка. Яна аформілася паступова ў складзе філасофіі, этнаграфіі, літаратуразнаўства, музыказнаўства і тэатразнаўства.

2.2. Фалькларыстыка ў сістэме гуманітарных навук

За 300-гадовы метадалагічна-сістэмны шлях фалькларыстыка трапляла пад уплыў сумежных навук (гісторыі, сацыялогіі, культуралогіі, сацыяльнай псіхалогіі, лінгвістыкі, семіётыкі), узбагачала іх і сама ўдасканалывалася як навука. Пры гэтым фалькларыстыка «...тады стане сапраўднай навукай, калі яна ў поўнай меры распрацуе свой паняццёвы апарат», прычым менавіта «...у гэты бок ідзе яе развіццё» [4, с. 27].

⁷ Даследаванні Віка, Гердэра і Гельвецыя тычыліся гісторыі чалавецтва ўвогуле, былі накіраваны на параўнанне агульнага і адрознага ў этнічных культурах (мове, казках, песнях, светапоглядзе, звычаях і абрадах). Але ўсе яны цікавіліся фальклорнымі помнікамі з разуменнем неабходнасці вывучэння і аховы карэнных культур еўрапейцаў для будучага ўдасканалення прыроды чалавека ў мэтах яго выжывання.

Сёння фальклор, яго бытаванне, спецыфіку, склад і гісторыю вывучаюць у двух аспектах – вучэбным і даследчым. Вучэбны аспект шчыльна знітаваны з пераемнасцю фальклорных узораў, мастацкай рэканструкцыяй і нават з рэвіталізацыяй (вяртаннем у побыт); даследчы – з архівізацыяй і аховай помнікаў фальклору. Аднаводна профілю навуковых дысцыплін, якія займаюцца фальклорам, адрозніваюць чатыры віды яго вывучэння (табл. 2).

Табліца 2

Асноўныя віды вывучэння фальклору і адпаведныя адгалінаванні навукі

Філалагічнае	Этнаграфічнае	Мастацтвазнаўчае	Комплекснае
Літаратуразнаўства, лінгвістыка, этналінгвістыка, парэміялогія	Этнаграфія, этнакасюмологія, аўдыявізуальная антрапалогія	Этнамузыкалогія, этнахарэаграфія, кагнітыўная музыкалогія	Этналогія, культуралогія, сацыялогія, этнапедагагіка, этнасеміётыка

Гэта розныя па падыходах і метадалогіі навуковыя дысцыпліны. Звычайна гісторыя вывучэння фальклору разглядаецца як паслядоўная (паэтапная) змена шматлікіх кірункаў і школ фалькларыстыкі. Але шэраг даследчыкаў уяўляюць гісторыю фалькларыстыкі як дынамічную сістэму суіснуючых адначасова розных школ і кірункаў навукі пра фальклор.

2.3. Раздзелы фалькларыстыкі

Для сучаснага развіцця фалькларыстыкі характэрна супрацоўніцтва фалькларыстаў-філолагаў, музыказнаўцаў, тэатразнаўцаў, харэаграфікаў. Маюць месца прыклады комплекснага вывучэння фальклору, што стварае перадумовы для ператварэння фалькларыстыкі ў навуку кампаратыўную, міждысцыплінарную. Даследчыкі адрозніваюць шэсць раздзелаў сучаснай фалькларыстыкі (табл. 3).

Табліца 3

Раздзелы фалькларыстыкі

Гістарыяграфія фальклору	Тэорыя фальклору	Гісторыя фальклору	Арганізацыя і метадыка палявой работы	Сістэматызацыя фальклорных фондаў	Тэксталогія і эдыцыйныя прынцыпы фалькларыстыкі
Прадмет даследаванняў					
Вывучае гісторыю збірання, публікацыі і вывучэння фальклору ўвогуле ці яго асобных жанраў, станаўленне і развіццё самой навукі пра фальклор, узнікненне школ і напрамкаў фалькларыстыкі	Вывучае спецыфіку фальклору як традыцыйнай мастацкай творчасці народа, прынцыпы вывучэння фальклору, творчую прыроду традыцый, суадносіны агульнанародных, рэгіянальных і лакальных якасцей фальклору, варыятыўнасць, поліфункцыянальнасць, паэтыку, роды, жанры і віды фальклору	Вывучае гістарычную абумоўленасць усіх з'яў, якія належаць да фальклору, іх зместавую суаднесенасць з гістарычнымі эпохамі, наяўнасць у фальклорных тэкстах прыкмет перыяду гісторыі, які іх спарадзіў	Вывучае навукова абгрунтаваныя прыёмы збірання і запісу фальклору; усталёўвае задачы, акрэслівае сферу дзейнасці збіральнікаў; асноўныя паняцці: анкетаванне, запіс паўторны, франтальнае даследаванне рэгіёна, фіксацыя, расшыфроўка (націраванне)	Вывучае рысы, якія вызначаюць спецыфіку вялікіх і малых груп твораў і абумоўленыя задачамі іх даследавання, публікацыі і захавання; найбольш распрацаваная сістэма фальклорных сюжэтаў – каталог сказац Аарне-Томпсана; асноўныя прынцыпы сістэматызацыі фондаў: этнаграфічны, гістарычны, эстэтычны, тэматычны, функцыянальны, кампазіцыйна-стылявы, рытміка-меладычны	Вывучае прыёмы фіксацыі фальклору, яго архівізацыі, расшыфроўкі аўдыя- і відэазапісаў, правілы дакладнай публікацыі іх (уключаючы акадэмічныя эдыцыі з каментарыямі і заўвагамі); галоўная мэта – аўтэнтычнасць апублікаванага матэрыялу
Асноўныя прадстаўнікі ва Усходняй Еўропе					
Аляксандр Пыпін, Міхаіл Сперанскі, Барыс Сакалоў, Канстанцін Кабашнікаў, Міхаіл Грынблат	Віктар Гусеў, Кірыл Чыстоў, Ігар Маціеўскі	Барыс Рыбакоў, Барыс Пуцілаў, Дзмітрый Ліхачоў, Іван Франко, Марк Азадоўскі	Ніна Савушкіна, Уладзімір Марохін, Аляксандр Праўдзюк	Соф'я Грыца, Аляксей Дэй, Анатоль Фядосік	Філарэт Калеса, Клімент Квітка, Яўген Гіпіус, Яўгенія Лінёва

Аникин, В. П. Теория фольклора / В. П. Аникин. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 408 с.

Жордания, И. Этномузыкология : междисциплинарные перспективы / И. Жордания // Искусство устной традиции. Историческая морфология : к 60-летию И. И. Земцовского : сб. ст. / отв. ред. и сост. Н. Ю. Альмева. – СПб. : Рос. ин-т истории искусств, 2002. – С. 236–248.

Розин, В. Семиотические исследования / В. Розин. – М. : Пер Сэ ; СПб. : Университетская книга, 2001. – 256 с.

Пытання і задання для самаправэркі

1. Як можна вызначыць навуковы інтарэс да фальклору і фалькларыстыкі?
2. Ахарактарызуйце пераход розных рэгіёнаў свету да гукавысотна-раздзельнага маўлення.
3. Якое месца займае фалькларыстыка ў сістэме гуманітарных навук?
4. Назавіце асноўныя віды вывучэння фальклору.
5. Пералічыце і апішыце раздзелы фалькларыстыкі.

Глава 3. МЕТАДАЛОГІЯ ФАЛЬКЛАРЫСТЫКІ, ФАЛЬКЛАРЫСТЫЧНЫЯ ШКОЛЫ І НАПРАМКІ

3.1. Асноўныя метады фалькларыстыкі

Напярэдадні ХХІ ст. аналітыкі навукі адзначылі: «Фалькларыстыка доўгі час існавала за кошт іншых навук, і настаў час, калі навука пра фальклор павінна атрымаць самастойнасць. Гэта адбудзецца, калі яна асэнсуе свой прадмет, створыць уласную тэорыю, уласны метады» [4, с. 27]. Вядома, што метады – (грэч. *methodos* – ‘шлях даследавання’) – сукупнасць прыёмаў практычнага ці тэарэтычнага пазнання і асваення рэчаіснасці, а метадалогія – аб’яднанне розных метадаў у парадыгму для паспяховага правядзення навуковага даследавання.

Вывучэнне фальклору вырашае розныя задачы, і таму да яго існуе некалькі навуковых падыходаў. Фальклор разглядаюць у наступных аспектах (падыходах): сінхронным (вывучэнне фальклору ў адзіным часавым зрэзе), дыяхранным (вывучэнне часавых змен у фальклору на працягу пэўнага тэрміну), сістэмным (падыход да фальклору як да сістэмы элементаў), рэгіянальным (вывучэнне фальклору аднаго гісторыка-культурнага рэгіёна, паселішча), функцыянальным, тэксталагічным, сацыялагічным. Асноўныя метады, якія шырока выкарыстоўваюцца ва ўсходнеславянскай фалькларыстыцы (табл. 4), – гісторыка-геаграфічны, гісторыка-тыпалагічны, структурна-тыпалагічны.

Табліца 4

Асноўныя метады фалькларыстыкі

Гісторыка-геаграфічны	Гісторыка-тыпалагічны	Структурна-тыпалагічны
Назвы-сінонімы		
Геаграфічна-картаграфічны, географа-гістарычны, географа-статыстычны	Тыпалагічны	Структурна-этналагічны, семіятычны
Заснавальнікі і найбуйнейшыя прадстаўнікі		
Юліус Крон, Каарле Крон, Анці Аматыс Аарне	Віктар Жырмунскі, Елезар Меляцінскі	Уладзімір Проп

Сутнасць		
Разуменне гістарычнага развіцця фальклору як руху ад простых і ясных форм (праформ) да ўскладнёных	Прызнанне дамінантнасці агульных законаў сацыяльна-гістарычнага развіцця для фальклорных структур розных народаў	З'явам фальклору ўласціва стабільная структурная арганізацыя, выяўленне якой удакладняе іх генезіс і храналогію развіцця
Прынцыповыя асаблівасці		
Вычлененне праформы пэўнай фальклорнай з'явы, выяўленне яе прарадзімы і вызначэнне часу ўзнікнення; да тэксту даследавання пэўнай з'явы фальклору дадаюцца храналагічныя дыяграмы і геаграфічныя карты міграцыі	Аналіз генезісу, семантыкі, функцый пэўнай фальклорнай з'явы праз пошук яе этнаграфічных сувязей і вонкавых уплываў	Вызначэнне структуры (унутранай арганізацыі) фальклорнай з'явы, на аснове гэтага аналіз яе гістарычных каранёў

На характэрных метадах і агульнай метадалогіі фалькларыстыкі пабудаваны методыкі розных відаў дзейнасці фалькларыстаў – напрыклад, методыка збіральніцкай працы, методыка апрацоўкі фальклорных адзінак і г. д.

3.2. Школы фалькларыстыкі

Кірунак фалькларыстыкі, ці школа фалькларыстыкі – гэта аб'яднанне ці шэраг даследчыкаў, працы якіх заснаваны на агульнай філасофскай, эстэтычнай, культуралагічнай ці іншай навуковай канцэпцыі. Працы прадстаўнікоў аднаго кірунку (школы) звычайна падобны па праблематыцы і метадалогіі, але адрозніваюцца па тэматыцы і высновах даследаванняў. Дэфініцыі «кірунак» і «школа» часта ўжываюцца як сінонімы. Жорсткага крытэрыю адрознення кірунку ад школы ў фалькларыстыцы не існуе. За некаторымі аб'яднаннямі даследчыкаў фальклору замацавалася абазначэнне «кірунак», за іншымі – «школа». Кірункі фалькларыстыкі звычайна называюцца па назве асобнай навукі, на сінтэзе з якой заснаваны іх метадалогіі (сацыялагічны, семіятычны, псіхааналітычны, структуралісцкі кірункі). Школы называюцца па розных крытэрыях: па прозвішчы заснавальніка (школы мовазнаўцы Аляксандра Весялоў-

скага, лінгвіста Мікалая Мара, этнамузыкалага Філарэта Калесы); па назве тэорыі, якой прытрымліваецца большасць прадстаўнікоў (міграцыйная, этнапсіхалагічная, культурна-гістарычная школы фалькларыстыкі); па нацыянальнасці фалькларыстаў-заснавальнікаў (фінская, руская гістарычная) ці па месцазнаходжанні базавай навуковай установы, у якой працавалі заснавальнікі (кембрыджская школа, тартуская школа і інш.).

Наяўнасць школы – гарантаванае вырашэнне навуковай праблемы, над якой працуюць даследчыкі-аднадумцы. Яны карыстаюцца напрацоўкамі адно аднаго, узаемабагачаюцца і супрацоўнічаюць.

Аникин, В. П. Теория фольклора / В. П. Аникин. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 408 с.

Заданні для самаправеркі

1. Назавіце асноўныя метады фалькларыстыкі.
2. Перапішыце і апішыце кірункі і школы фалькларыстыкі.

Глава 4. ВИДЫ, ЖАНРЫ, ПАЭТЫКА ЎСХОДНЕЕЎРАПЕЙСКАГА ФАЛЬКЛОРУ

4.1. Асноўныя класіфікацыі фальклору

Агульнавядома, што фалькларысты і «этнолагі прысвячаюць большую частку свайго навуковага жыцця скрупулёзнаму назіранню... жыцця супольнасцей і грамадстваў... Пошук структур пачынаецца на другой стадыі, калі пасля вывучэння фактаў мы імкнемся адабраць з іх толькі тыя ўстойлівыя элементы... якія дазваляюць іх параўноўваць і класіфікаваць» [30, с. 376–377]. Натуральна, што без абагульнення, класіфікацыі экспедыцыйных даных цяжка рабіць высновы па даследаванні. А без апошніх збіральных праца не мае сэнсу [49, с. 179], паколькі заўсёды накіравана на нейкі вынік (навуковы – выданне манаграфіі ці аўдыявізуальнага матэрыялу, складанне поўнага каталога; мастацкі – перайманне песеннай ці танцавальнай традыцыі; сацыяльны – ахова помнікаў фальклору ў мэтах захавання этнічнай культуры).

Фальклор кожнага народа – эксклюзіўная (непаўторная) з’ява [36, с. 193]. Яго класіфікацыя вар’іруецца ў прымяненні да розных нацыянальных навуковых школ і адлюстроўвае спецыфіку структуры фальклору менавіта дадзенага этнасу. Падыходаў да класіфікацыі шмат. Пры абранні нейкай адной (для пэўнага даследавання) трэба памятаць, што сёння пад фальклорам маюць на ўвазе сукупнасць усёй традыцыйнай духоўнай культуры. А сінкрэтызм архаічных фальклорных праяў падкрэслівае большасць даследчыкаў [27, с. 181]. Найвядомейшымі ва Усходняй Еўропе класіфікацыямі фальклору (табл. 5) з’яўляюцца мастацтвазнаўчая, філалагічная, экспертная.

Табліца 5

Асноўныя класіфікацыі фальклору

Мастацтвазнаўчая	Філалагічная	Экспертная
Зыходзіць з уяўленняў пра фальклор як пра сістэму народнай мастацкай культуры	Зыходзіць з уяўленняў пра фальклор як пра мастацтва слова	Зыходзіць з уяўленняў пра фальклор як пра сукупнасць усіх відаў традыцыйнай духоўнай культуры народа

Аўтары		
Маісей Каган, Ірына Фадзеева	Уладзімір Проп	Дзяржэксперты па захаванні фальклору пры ЮНЕСКА
Элементы структуры фальклору згодна з кожнай класіфікацыяй		
Мусічны фальклор (руск. «мусический») – вербальна-музычны і пластычны фальклор – выяўленчы	Розныя па пабудове і форме выканання адзінкі фальклору	Асобныя віды традыцыйнай мастацкай творчасці народа
Структурныя часткі фальклору		
Вербальныя, музычныя, песенныя, харэаграфічныя, гульнявыя, драматычныя формы фальклору	Казка, чароўная казка, фальклор эпічны, лірычны, драматычны, камічны	Мова, вусная літаратура, музыка, танцы, гульні, міфалогія, абрады, звычаі, тэхналогіі традыцыйных рамёстваў і архітэктуры

4.2. Віды фальклору

Большасць сучасных фалькларыстаў пры вывучэнні фальклору як падсістэмы народнай мастацкай культуры падзяляюць яго на наступныя віды (табл. 6).

Табліца 6

Віды фальклору

Па функцыянальнай прымеркаванасці	Па элеменце мастацкага выяўлення, які дамінуе
Абрадавы, пазаабрадавы	Вербальны, песенны, музычны, харэаграфічны, драматычны, гульнявы

Трэба сказаць, што сэнс дэфініцыі «від фальклору» мяняўся. У 1920-я гг. адрознівалі мастацкі, рэлігійны, юрыдычны, вусны, пісьмовы фальклор; Уладзімір Проп у сярэдзіне ХХ ст. прапанаваў дзяліць роды народнай паэтычнай творчасці на віды, а віды – на жанры. Паводле Пропа, казка і песня – не жанры, а віды фальклору.

4.3. Жанры фальклору

Жанр фальклору – група твораў з агульным зместам, мастацкай формай і грамадска-побытавай функцыяй у жыцці народа. Прыкметы жанру – формулы, якія паўтараюцца, адноль-

кавыя фразеалагічныя спалучэнні і мастацкая форма [32, с. 254]. Розныя народы маюць як агульныя з суседзямі, так і непаўторныя, характэрныя выключна для іх жанры фальклору. Выдзяляюць чатыры асноўныя жанры фальклору (табл. 7).

Табліца 7

Жанры фальклору

Эпічныя	Драматычныя	Лірычныя	Малыя
Сюжэтныя творы аб мінулым: апавядальная проза (казкі, быліны, легенды); апавядальныя вершавана-песенныя творы (духоўныя вершы, гістарычныя песні, балады)	Народны тэатр: сацыяльна-бытавая камедыя; «разбойная» драма; тыранаборчая трагікамедыя («Цар Максіміліян»); містэрыяльная драма («Цар Ірад»); сатырычныя сцэны («Мацей і доктар»)	Выключна песенныя жанры: абрадавы (каляндарныя і сямейна-бытавыя песні) – так званыя ранне-традыцыйная класіка песень; пазаабрадавы (песні маладзёжных забаў і «голосныя») – так званая познетрадыцыйная класіка песень	Фальклорныя творы невялікага аб'ёму: народная афарыстыка (прыслоўі, загадкі, зычэнні); монастрафічныя творы песеннага фальклору (прыпеўкі)

4.4. Паэтыка фальклору

Пра паэтыку вуснай творчасці першым казаў элінскі філосаф Арыстоцель, потым – Фама Аквінскі, Нікола Буало. У часы Арыстоцеля паэмы, міфы і песні не дэкламавалі, а спявалі пад інструментальны акампанемент (на струннай кіфары). Часам самі аўтары многія творы не запісвалі – перадавалі вусным шляхам (ці запісвалі праз пэўны час пасля стварэння). Таму многія заўвагі Арыстоцеля і яго трактоўкі паэтыкі актуальныя і для даследаванняў па фалькларыстыцы. Можна сцвярджаць, што Арыстоцель разглядаў творчасць як праяву светаўспрымання асобы, а калектыўную народную творчасць – як праяву светаўспрымання этнасу.

Праблемы паэтыкі набліжанага да нашага часу фальклору – вуснай народнай творчасці часоў яе суіснавання з урбаністычнай культурай – дакладна распрацоўвалі расіяне Уладзімір Проп і Дзмітрый Ліхачоў. Яны таксама бачылі ў казках, народ-

ных эпічных і лірычных творах праявы глыбіннага светаўспрымання этнасу – погляд носьбіта традыцыі на прыроду і людзей, – які адбываецца на пабудове, змесце і кантэксце існавання фальклорных помнікаў.

Паэтыка – склаўшаяся сістэма заканамернасцей пабудовы (марфалогіі) і мастацка-стылявых сродкаў фальклорных твораў. Яна выяўляе сваю спецыфіку ў розных жанрах фальклору. У паэтыцы праяўляецца радавая спецыфіка фальклору як віду творчасці. Адрозніваюць гістарычную (эвалюцыйную), песенную, казачную, эпічную паэтыку фальклору. Асаблівасці кожнай з іх характарызуюць фальклор як сістэмную і шматкампанентную з’яву, глыбока інтэграваную ў культуру і светапогляд этнасу і носьбітаў фальклору як яго лепшых прадстаўнікоў.

Эстэтык Уладзімір Конан сцвярджае, што «у адрозненне ад міфалогіі, якая сёння страчвае сваю містычную сутнасць і набывае эстэтычныя функцыі, фальклор у сваёй класічнай завершанасці – гэта развітая мастацкая сістэма, заснаваная на распрацоўцы міфічных, біблейскіх, хрысціянскіх архетыпаў у кантэксце актуальных жыццёвых праблем, народных ідэалаў» [26, с. 483].

Конан, У. Эстэтыка і паэтыка фальклору / У. Конан // У. Конан : Выбранае / уклад. М. А. Козенка. – Мінск : Смэлтак, 2009. – С. 470–531.

Королева, Э. А. Ранние формы танца / Э. А. Королева. – Кишинев : Штиинца, 1977. – 214 с.

Леви-Стросс, К. Структурная антропология / К. Леви-Стросс ; пер. с фр. Вяч. Иванова. – М. : Акад. Проект, 2008. – 555 с.

Неклюдов, С. Ю. О функционально-семантической природе знака в повествовательном фольклоре / С. Ю. Неклюдов // Семиотика и художественное творчество. – М. : Наука, 1977. – С. 193–228.

Фойт, В. Семиотика и фольклор / В. Фойт // Семиотика и художественное творчество. – М. : Наука, 1977. – С. 171–192.

Пытанні і заданні для самаправеркі

1. Якія вы ведаеце асноўныя класіфікацыі фальклору?
2. Пералічыце і ахарактарызуйце віды фальклору.
3. Якія жанры фальклору вы ведаеце?
4. Як можна ахарактарызаваць паэтыку фальклору?

РАЗДЕЛ II

НАУКОВЫЯ АСНОВЫ ПРАКТЫЧНАЙ ФАЛЬКЛАРЫСТЫКІ

Глава 5. ЗБІРАННЕ ФАЛЬКЛОРУ

5.1. Збіральнік фальклору

Асаблівасцю антрапалагічных навук з'яўляецца метада непасрэднага назірання. Ён патрабуе, каб даследчык жыў сярод людзей, якіх вывучае. Гэтыя людзі павіны быць яму цікавыя і ім паважаныя. У такім выпадку, як правіла, носьбіты традыцыі адкрытыя і шчырыя з тымі, хто іх вывучае. Вось што казалі індзейцы пуэбла пра еўрапейцаў XIX ст.: «Мы не разумеем белых. Яны заўсёды нечага дамагаюцца, увесь час хвалююцца, нешта высочваюць. Як гэта разумець? Мы не ведаем. Мы не здольныя іх зразумець. У іх такія вострыя насы, такія тонкія жорсткія вусны, такія рысы ў іх на тварах. Мы думаем, што ўсе яны вар'яты» [57, с. 218]. Гэта – адзін з найяскравейшых прыкладаў таго, што звычайна паміж носьбітам традыцыйнай культуры і навукоўцам-даследчыкам існуе культурны бар'ер, абумоўлены рознымых выхаваннем і светапоглядам, таму збіральніку заўсёды трэба быць вельмі карэктным і ўважлівым.

Збіральнік фальклору – асоба, якая выяўляе ў народным асяроддзі фальклорныя творы і фіксуе іх. Можа быць як прафесіяналам, так і аматарам. Збіральнікі ствараюць фальклорныя архівы пры навуковых цэнтрах (архівы Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору НАН Беларусі, Інстытута расійскай літаратуры і мастацтва РАН, Інстытута мастацтвазнаўства, фальклору і этнаграфіі НАН Украіны) і навучальных установах (архіў кабінета народнай музыкі Беларускай дзяржаўнай акадэміі музыкі, архіў ПНДЛМЭ (Праблемнай навукова-даследчай лабараторыі музычнай этналогіі) Львоўскай музычнай акадэміі), асабістыя прыватныя архівы і калекцыі фальклору. Сярод збіральнікаў еўрапейскага фальклору былі выбітныя літаратары (Вальтэр Скот, Адам Міцкевіч, Ян Чачот, Мікалай Кацюбінскі) і кампазітары (Мікалай Рымскі-Корсакаў, Карл Орф, Бэла Бартак, Ігар Стравінскі, Ларыса Сімаковіч).

Галоўная мэта збіральнікаў у XXI ст., калі ўжо існуюць буйныя архівы фальклору, дзе занатаваны фальклорныя помнікі, – захаванне нематэрыяльнай культурнай спадчыны народа,

выяўленне яшчэ не занатаваных фальклорных помнікаў і перадача матэрыялаў даследаванняў асобам, якія займаюцца аднаўленнем, захаваннем і рэвіталізацыяй мясцовага рэгіянальнага фальклору – кіраўнікам дзіцячых і маладзёжных фальклорных калектываў. Натуральна, гэта трэба рабіць, калі сам збіральнік не валодае фальклорнымі жанрамі (што сёння шкодзіць справе захавання фальклору). Калі ён займаецца выканальніцкай практыкай, то павінен выкарыстоўваць сабраны архіў як аснову рэпертуару – свайго ці калектыву. Фалькларыст Сяргей Старасцін сцвярджаў, што не ўяўляе, як можна не заспяваць і не заіграць фальклор пасля яго збірання. Сам ён выдатна авалодаў манерай народных спеваў і выканальніцтвам на курскім ражку менавіта ў час фальклорных экспедыцый пры непасрэдным кантакце з носьбітамі.

5.2. Палявыя даследаванні

У экспедыцыях узнікае шмат праблем: фінансаванне, харчаванне, жыллё, стан здароўя збіральніка, дазвол на даследаванне ад мясцовых улад і носьбітаў традыцыі. Але без палявых даследаванняў нельга называцца фалькларыстам, антрапологам, этнолагам. Менавіта праз палявую працу фалькларысты набываюць кваліфікацыю: пашыраецца светапогляд, пераасэнсоўваюцца каштоўнасці, мацуюцца кантакты з носьбітамі традыцыі. Калі няма кантакту з носьбітамі – няма якасных і навукова карысных вынікаў даследавання. Каб быць прынятымі ў асяроддзе людзей – аб'ектаў вывучэння – мы павіны наладзіць добрыя адносіны з імі. Даследчыкі павінны быць пільнымі пры выкарыстанні сабранай інфармацыі і сачыць, каб вынікамі даследаванняў маглі карыстацца і навукоўцы, і людзі, якіх яны вывучалі.

Да прафесійных палявых даследаванняў трэба загадзя рыхтавацца: знаёміцца з выдадзенымі па рэгіёне даследавання этнаграфічнымі матэрыяламі, складаць план экспедыцыі (з фармулёўкай кірунку, праблемы, гіпотэзы, сродкаў і метадаў даследавання), афармляць камандзіровачныя дакументы, замаўляць транспартныя сродкі на праезд, рыхтаваць відэа- і гуказапісную апаратуру і інфармацыйныя носьбіты (касеты, флэш-карты, дыскі, бланкеты і ручкі і г. д.), размяркоўваць абавязкі паміж удзельнікамі фальклорнай экспедыцыі. Пра абавязкі і сферу дзейнасці кожнага з удзельнікаў экспедыцыі варта дамаўляцца загадзя: павінны быць вызначаны кіраўнік

экспедыцыі, адказны за відэафіксацыю, аўдыяфіксацыю, пашпартызацыю фальклорных помнікаў, інтэрв'юіраванне носьбітаў, бытавое забеспячэнне экспедыцыі, падрыхтоўку і афармленне матэрыялаў экспедыцыі.

5.3. Методыка збіральніцкай працы

Методыка збіральніцкай працы ў фалькларыстыцы – сукупнасць навукова абгрунтаваных прыёмаў збірання і запісу фальклору, якімі карыстаюцца фалькларысты-прафесіяналы і аматары. Асновы фалькларыстычных методак заклалі ў XIX ст. Арэст Мілер, Пётр Кірэеўскі, Павел Шэйн, у XX ст. іх удасканалі Барыс і Юрый Сакаловы, Рыгор Шырма, Кірыл Чыстоў, Віктар Гусеў, Канстанцін Кабашнікаў, Зінаіда Мажэйка, Тамара Варфаламеева, Алена Боганева.

Методыка збірання фальклору ставіць задачы і акрэслівае сферу дзейнасці збіральнікаў (арганізацыйна рэгулюе працэс фіксацыі), спрыяе авалодванню тэхнікай запісу фальклору. У якасці задач, якія вырашае абраная методыка, можа быць пастаўлена: франтальнае (суцэльнае) даследаванне рэгіёна з выяўленнем і запісам усіх бытуючых у ім відаў і жанраў фальклору; выяўленне і запіс твораў аднаго жанру; паўторны запіс і інш. У рабоце з інфарматарам (зараз часцей ужываецца дэфініцыя «этнафор») збіральнік можа выкарыстоўваць наступныя прыёмы: інтэрв'ю, апытанне, анкетаванне, тэсты, апісанне і інш.

5.4. Асноўныя паняцці збірання фальклору

Пры сістэмных палявых даследаваннях выкарыстоўваюцца спецыфічныя прыёмы, якія забяспечваюць прафесіяналізм збору і прэзентацыі помнікаў фальклору для іх будучага выкарыстання ў навуковай дзейнасці (архівізацыі, навуковых эдыцыях, прэзентацыях на навуковых форумах) і сацыякультурнай практыцы (аднаўленні, рэканструкцыі і рэвіталізацыі фальклору). Гэтыя прыёмы адлюстраваны ў асноўных паняццях збірання фальклору (асноўных паняццях методыкі збіральніцкай працы), такіх як анкетаванне, франтальнае даследаванне рэгіёна, запіс паўторны, фіксацыя, расшыфроўка.

У адрозненне ад спантаннай нефармальнай размовы анкетаванне – збіранне фальклору па загадзя створаным апытальніку. Апытальнікі часам ствараюць для збору даных у адным кірунку – спеўным, харэаграфічным, каляндарна-абрадавым і г. д.

Пры *франтальным даследаванні* рэгіёна комплексна вывучаецца фальклорны матэрыял населеных пунктаў, раёна ці мясцовасці (паэтычны, музычны, драматычны, харэаграфічны, дэкаратыўна-прыкладны, характэрная манера выканання). Пры гэтым экспедыцыі сумяшчаюцца са стацыянарнымі даследаваннямі з далучэннем мясцовых краязнаўцаў, настаўнікаў-філолагаў, культработнікаў.

Запіс паўторны (фіксацыя ўжо вядомага навуцы помніка фальклору) у ідэале праводзіцца ад аднаго і таго ж выканаўцы праз нейкі час. Запіс паўторны дапамагае даследаваць асаблівасці творчага метаду этнафора, устойлівасць тэксту, характар вар'іравання і імправізацыі. З пэўнай доляй умоўнасці сюды можна аднесці запіс у гэтым жа населеным пункце ад іншых выканаўцаў, якія працягваюць традыцыю выканаўцы першага запісу.

Фіксацыя фальклорнага тэксту ці мелодыі (працэс ручнога ці тэхнаёмкага запісу помніка народнай творчасці) праводзіцца як:

а) слыхавы запіс (нотамі ў працэсе выканання музычнага твора);

б) знакавы запіс (з дапамогай сістэмы сімвалаў для абазначэння харэаграфічных рухаў);

в) аўдыя- ці відэазапіс.

Патрабаванні да навуковай фіксацыі – захаванне фанетыкі і сінтаксічнага строю маўлення; дыялектных адрозненняў ад літаратурных нормаў; музычнай танальнасці, ладу, рытмікі і метра; улік выканаўчых прыёмаў; рэгістрацыя рэмарак этнафора; дакладная пашпартызацыя тэксту; дастатковая тэхнічная якасць запісу. Расшыфроўка (націраванне) – так званы белавы запіс фальклорнага помніка з дапамогай літар ці нотных знакаў, без скарачэнняў і пропускаў («чарнавікоў»), характэрных пры палявой працы.

Можейко, З. Я. Календарно-песенная культура Беларусіі : опыт системно-типологического исследования / З. Я. Можейко. – Минск : Наука и техника, 1985. – 247 с.

Юнг, К. Г. Архетип и символ / К. Г. Юнг. – М. : Renaissance, 1991. – 422 с.

Пытанні і заданні для самаправеркі

1. Хто такі збіральнік фальклору і чым вызначаецца яго сутнасць?
2. Як праводзяцца палявыя даследаванні?
3. Акрэсліце метадыку збіральніцкай працы.
4. Якія асноўныя паняцці збірання фальклору вы ведаеце?

Глава 6. СІСТЭМАТЫЗАЦЫЯ І ВЫДАННЕ ФАЛЬКЛОРУ

6.1. Архівы рукапісаў і фанаграмархівы

Падчас пасяджэння дыскусійна-аналітычнага клуба «Cogito» Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта ў верасні 2010 г. адна з вядучых даследчыкаў-«палевікоў» Беларусі фалькларыст Таццяна Валодзіна падкрэсліла, што сапраўды бяспрэчная дакументальная крыніца фальклору для навукі – аўдыя-ці відэазапіс. Запіс не перакладае на пісьмовыя формы (нотныя, літаратурна-фанетычныя) жывую вусную традыцыю, не ўтрымлівае інтэрпрэтацый і ўплываў светапогляду даследчыка. Але да ХХІ ст. большасць адзінак фальклору фіксавалася не лічбавай тэхнікай, а пісьмова – літарамі, нотамі, замалёўкамі і схемамі.

Ад пачатку фалькларыстычных даследаванняў для захавання ўзораў народнай культуры з мэтай іх навуковага вывучэння, аховы і рэвіталізацыі існуе сістэма фальклорных архіваў, дзе збіраюць матэрыялы экспедыцый. Яны звязаны з акадэмічнымі і музейнымі цэнтрамі этнаграфіі. Найпершымі музеямі з буйнымі архівамі былі Музей этнаграфіі ў Берліне (з 1855 г.), Музей чалавека ў Парыжы (з 1878 г., рэарганізаваны ў 1930 г.), Музей Піт-Рыверса ў Оксфардзе (з 1880 г.).

Архіў этнаграфічных рукапісаў – месца захоўвання і навуковай апрацоўкі фальклорных твораў, запісаных на паперы ў час экспедыцый. З развіццём гуказапісу і мультымедыйных тэхналогій архівы рукапісаў спалучаюцца з фанаграмархівамі і медыятэкамі. Фанаграмархіў – месца захоўвання і навуковай апрацоўкі фальклорных твораў, запісаных на магнітную плёнку, дыскі. Яны ўтвараюцца ў выніку працы па зборы адной ці некалькіх устаноў. Архівы праводзяць прыём рукапісаў і фонаматэрыялаў (рэгістрацыю паступленняў у інвентарных кнігах асноўнага і навукова-дапаможнага фонду), наданне кожнай адзінцы захоўвання літарных і лічбавых індэксаў, кантроль за афармленнем вопісаў ці фармуляраў адзінкі захоўвання, картатэк. Фанаграмархіў забяспечвае захаванасць, фізічны стан і магчымасць навуковага і практычнага выкарыстання фонаматэрыялаў (наяўнасць спецыяльнай упакоўкі, падтрыманне рэжыму вільгаці, асвятлення, тэмпературы), вядзе алічбоўку запісаў для выкарыстання іх у навуковай і творчай дзейнасці.

6.2. Архівізацыя экспедыцыйных дакументаў

У выніковую экспедыцыйную дакументацыю, якую рыхтуюць да архівізацыі, пажадана ўключыць фальклорныя творы (сабраныя тэксты, аўдыя-, відэаматэрыялы) з пашпартам і каментарыем; эсэ аб выканаўцах; справаздачу суполкі аб правядзенні палявой даследчай працы; дзённікі фальклорнай практыкі [23, с. 29].

У выніку экспедыцыі яе ўдзельнікі рыхтуюць матэрыялы фальклорнай экспедыцыі ці (калі экспедыцыя наладжана ў рамках вучэбнай практыкі) матэрыялы вучэбна-палявой фальклорна-краязнаўчай практыкі. У матэрыялах фальклорныя творы, запісаныя ў экспедыцыі, групуюцца па выканаўцах. Кожны фальклорны твор запісваецца на асобнай старонцы. Перад тэкстам з правага боку друкуецца пашпарт (часам агульны для некалькіх адзінак асобнага выканаўцы), далей – у сярэдзіне радка – нумар твора (у парадку запісу), яго назва (першы радок) і тэкст твора. Пасля кожнага тэксту – каментарый. Старонкі нумаруюць справа зверху. Першай старонкай з’яўляецца тытульны ліст, які ўключаецца ў агульную нумарацыю. На тытульным лісце нумар не ставяць (мал. 2).

На другім лісце размяшчаецца змест (мал. 3), пры складанні якога фальклорныя адзінкі класіфікуюцца па жанрах.

Мал. 1. Купалле ў в. Ракаў – абрад, які можна назіраць у час экспедыцыі і вучэбнай практыкі

Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь
УА «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»
Кафедра этналогіі і фальклору

**МАТЭРЫЯЛЫ
ЛЕТНЯЙ ВУЧЭБНА-ПАЛЯВОЙ
ФАЛЬКЛОРНА-КРАЯЗНАЎЧАЙ ПРАКТЫКІ**

(Мінская вобласць, Салігорскі раён, в. Ананчыцы)

Збіральнікі: студэнты 1 курса
спецыялізацыі
«Этнафоназнаўства»
факультэта ТБКіСМ
ФП-па-б

Кіраўнік: навук. пасада,
ФП-па-б

Мінск 2016

*Мал. 2. Узор тытульнага ліста
матэрыялаў фальклорнай экспедыцыі*

ЗМЕСТ

Жанр (назва твора)	Нумар тэкста	Старонка
Абрадавыя песні		
Каляндарна-абрадавыя		
Масленічныя (.....)	12	5
Купальскія (.....)	21	14
Сямейна-абрадавыя		
Радзінныя (.....)		
Вясельныя (.....)		
Пазаабрадавыя песні		
Песні пра каханне		
(.....)		
Замовы		
Аналіз песні		
Мінідаследаванне		
Эсэ аб выканаўцы ... студэнта		
Эсэ аб выканаўцы ... студэнта		
Справаздача		

*Мал. 3. Узор зместу
матэрыялаў фальклорнай экспедыцыі*

6.3. Адзінка захоўвання фальклору

Экспедыцыйныя матэрыялы пры захоўванні ў архівах павінны набыць выгляд фальклорных адзінак. Фальклорная адзінка – твор фальклору, апісанне абраду ці сітуацыі выканання фальклорнага твора, якія аформлены ў выглядзе тэксту, нот, магнітаграмы, відэазапісу, аўдыя-, фота- ці відэафайла, фотаздымка і маюць навуковы пашпарт. Калі фальклорная адзінка паступае ў архіў, яна з’яўляецца часткай адзінкі захоўвання і набывае адпаведны шыфр. Адзінка захоўвання – група фальклорных матэрыялаў, якія маюць поўны навуковы пашпарт і

аб'яднаны ў справу. Фальклорная справа мае шыфр і звычайна аб'ядноўваецца па намінальных, аўтарскіх, карэспандэнцкіх, геаграфічных прыкметах. Яна можа ўключаць сшыткі, бланкеты, аркушы (для тэкстаў), матрыцы, касеты, фотаздамки, дыскі (для аўдыя- і відэазапісаў). Часам адзінкай захоўвання называюць матэрыялы, запісаныя ў час асобнай экспедыцыі ці некалькіх, датаваных адным годам.

Фальклорная адзінка, каб набыць акрамя практычнай і навуковую каштоўнасць, павінна мець пашпарт. Пашпарт фальклорнай адзінкі – сукупнасць даных, якія змяшчаюць інфармацыю пра збіральніка (прозвішча, імя, імя па бацьку), час (дата) і месца (вёска, раён, вобласць) фіксацыі фальклорнай адзінкі, этнафора (прозвішча, імя, імя па бацьку, узрост, нацыянальнасць, прафесія, адукацыя, адкуль родам, як доўга тут жыве). У пашпарце пазначаецца месца захоўвання адзінкі (назва архіва, яго фонд, вопіс, нумар справы і г. д.), жанр твора, звесткі пра твор ад этнафора (народная назва жанру, прымеркаванасць твора, ад каго пераняты твор), дадатак збіральніка (пра манеру выканання, адносіны слухача і выканаўцы да твора і г. д.) [31, с. 182].

6.4. Фальклорныя паказальнікі

Для спрашчэння працэдуры сістэматызацыі і вывучэння архівізаванага фальклору (аб'ём якога няспынна павялічваецца) выдаюцца паказальнікі фальклору – адзін з відаў акадэмічных эдыцый.

Паказальнік фальклору – навуковае даведачнае выданне (каталог), у якім улічаны і сістэматызаваны па адзінай схеме ўсе выяўленыя сюжэты пэўнага фальклорнага жанру аднаго ці некалькіх этнасаў. Існуюць паказальнікі сюжэтаў казак, паданняў, легенд, балад і інш. У некаторых сістэматызацыя праводзіцца па тыпах, матывах, элементах.

Найвядомейшыя паказальнікі сюжэтаў казак – «Паказальнік казачных тыпаў» Анці Аарне (Фінляндыя, 1910), «Паказальнік сюжэтных матываў» Сціта Томпсана (Данія, 1958). Аснова паказальніка фіна Аарне – жанравыя групы казак: пра жывёл, чароўныя, легендарныя, навелістычныя, анекдоты і інш. У 1928 г. паказальнік быў перапрацаваны і перавыдадзены амерыканцам Томпсанам. Вынік іх сумеснай працы – «Паказальнік Аарне-Томпсана» («АТ»). На аснове гэтага паказальніка былі створаны паказальнікі сюжэтаў рускіх казак

(М. П. Андреев, 1929), польских (Ю. Кшыжановский, 1963), японских (Х. Икеда, 1971).

Показательны типаж (матываў) неказкавай прозы складаюцца з раздзелаў пра тэксты былічак і бывальшчын – легенд і паданняў. Сюды дапасуюцца фальклорныя тэксты пра чалавека, прыроду, дэманалогію. Многія з такіх тэкстаў носяць характар этыялагічных аповедаў – міфаў. Найбольш вядомыя паказальныя склалі Браніслава Кербелітэ (Вільнюс, 1974), В. П. Зіноўеў (Новасібірск, 1987).

Показальныя песень розных жанраў – найменш распрацаваны тып паказальнікаў. Складзены сюжэтно-тэматычныя ўсходнеславянскія паказальныя вясельных песень (І. Зыранаў), прыпевак і песенных зачынаў (Н. Калпакова), балад (А. Дэй, Ю. Смірноў).

6.5. Фальклорныя зводы

Для папулярызаванні лепшых, найхарактэрнейшых узораў народнай творчасці і іх выкарыстання ў навучальным працэсе экспедыцыйныя матэрыялы выдаюцца ў выглядзе наступных відаў акадэмічных эдыцый: манаграфіі, навуковыя зборнікі фальклору і фальклорныя зводы. Асноўнае патрабаванне да акадэмічных эдыцый фалькларыстыкі – аўтэнтычнасць выдадзенага матэрыялу і навуковасць іх прэзентацыі.

Звод – шматтомнае сабранне твораў усіх жанраў і жанравых падгруп, класіфікаваных і сістэматызаваных у адпаведнасці з пэўнымі навуковымі прынцыпамі. Фальклорныя тэксты ў зводзе суправаджаюцца навуковым каментарыем; песні і творы інструментальнай музыкі – нотнымі расшыфроўкамі; танцы – харэаграфічнымі апісаннямі. Абавязкова прысутнічае гісторыя жанру, аналіз яго генезісу, гісторыя вывучэння. Найбольш вядомыя зводы – шматтомныя «Украинское народное творчество» (выдаецца з 1961 г.), «Беларуская народная творчасць» (з 1970 г.), «Свод русского фольклора» (з 1977 г.), «Традыцыйная мастацкая культура беларусаў» (з 2001 г.).

Камлюк-Ярошенко, Л. В. Фольклорная практика : пособие / Л. В. Камлюк-Ярошенко. – Гродно : ГрГУ, 2008. – 69 с.

Лис, М. М. Паспорт текста / М. М. Лис // Восточнославянский фольклор : слов. науч. и нар. терминологии / редкол.: К. П. Кабашников (отв. ред.) [и др.]. – Минск : Наука и техника, 1993. – С. 182.

Пытання для самаправеркі

1. Для чаго неабходны архівы рукапісаў і фанаграмархівы?
2. Як адбываецца архівацыя экспедыцыйных дакументаў?
3. Што такое адзінка захоўвання фальклору?
4. Як вызначаюцца фальклорныя паказальнікі?
5. Якія фальклорныя зводы вы ведаеце?

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

Глава 7. РЭВІТАЛІЗАЦЫЯ ФАЛЬКЛОРУ

7.1. Існаванне фальклорных адзінак

Архіп Пертунен – адзін з вядучых карэльскіх этнафараў, ад якіх у XIX ст. былі запісаны руны (маларадковыя песні) карэла-фінскага эпасу «Калевала», – распавядаў пра іх засваенне: «Калі мы з бацькам рыбачылі, звычайна адпачывалі на беразе возера Лапука ля вогнішча... У нас памочнікам быў мясцовы жыхар, таксама добры спявак, хоць і не роўня майму бацьку-нябожчыку. Цэлымі начамі яны спявалі ля вогнішча... і ніколі ў адну ноч не спявалі двойчы адной руны. Я, хлопец, сядзеў і слухаў і вывучыў так свае лепшыя песні» [29, с. XIV].

Асноўная ўмова існавання фальклору – вітальнае (ад лац. *vita* – ‘жыццё’), жывое бытаванне традыцыі. Без самааднаўлення, перадачы «з голаса на голас», прамаўлення, візуалізацыі кожная фальклорная адзінка (казка, песня, легенда, абрад, гульня) ператвараецца ў мёртвы музейны артэфакт. Навукоўцы-гуманітарыі, педагогі сёння ўсё больш увагі надаюць культурнай спадчыне, «літара» і «дух» якой перадаваліся спрадвеку вусным шляхам, – так званай спадчыне вуснай традыцыі (*oral heritage of humanity*) ці, як часцей кажуць (разумеючы пры гэтым менавіта непісьмовы, вусны аспект), нематэрыяльнай культурнай спадчыне (*intangible heritage of humanity*). Гэта – руральныя звычаі і абрады, тэхналогіі народных промыслаў, творы і манеры выканання жанраў аўтэнтчнага фальклору, якія існуюць у побыце этнасу і перадаюцца вусным шляхам.

7.2. Ахоўныя спісы фальклору

Нематэрыяльная культурная спадчына (НКС) сёння бярэцца пад ахову як міжнароднай супольнасцю, так і дзяржавай. У Беларусі праца па выяўленні і наданні статусу гісторыка-культурнай спадчыны элементам і з’явам фальклору набывае асаблівае значэнне ў святле далучэння нашай краінай (адной з першых) да Канвенцыі аб ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны ЮНЕСКА. Гэты міжнародны дакумент зацверджаны Указам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 29.12.2004 г. № 627. Канвенцыя ЮНЕСКА ахоўвае НКС, якая перадаецца з пакалення ў пакаленне, пастаянна выкарыстоўваецца супольнасцямі і групамі ў пэўным ландшафце (ва ўзаемадзеянні з прыродай і гісторыяй) і фарміруе ў іх пачуццё самабытнасці і пера-

емнасці, спрыяючы тым самым узнікненню павагі да культурнай разнастайнасці і творчасці чалавека. Такім чынам, міжнароднай супольнасцю прызнаюцца ў якасці НКС толькі аўтэнтчныя праявы фальклору, які бытуе ў рэальным часе і прасторы. Яны заносзяцца ў Спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны, якой патрабуецца тэрміновая ахова (Urgent Safeguarding List) і бяруцца пад ахову.

У 2009 г. упершыню, дзякуючы фалькларыстам і супрацоўнікам ЮНЕСКА (У. Шчасны, Т. Кухаронак, В. Калацэй, Р. Гамзовіч), адбылося ўключэнне абрада «Цары» ў Спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны, якой патрабуецца тэрміновая ахова, і Беларусь атрымала датацыю \$120 000 на захаванне гэтай адзінкі НКС.

Адпаведна закону Рэспублікі Беларусь «Об охране историко-культурного наследия Республики Беларусь» нематэрыяльныя гісторыка-культурныя каштоўнасці вызначаюцца як праявы творчасці чалавека, магчымае матэрыяльнае ўвасабленне якіх не аказвае ўздзеяння на іх існасць. У Дзяржаўным спісе гісторыка-культурных каштоўнасцей сёння 5000 аб'ектаў, якія знаходзяцца пад аховай дзяржавы. З іх каля 70 аб'ектаў нематэрыяльнай культурнай спадчыны, сярод якіх:

- абрад «Тураўскі карагод» в. Пагост Жыткавіцкага раёна Гомельскай вобласці;

- абрад «Ваджэнне і пахаванне стралы» в. Казацкія Балсуны Веткаўскага раёна Гомельскай вобласці;

- калядны абрад «Цары» в. Семежава Капыльскага раёна Мінскай вобласці;

- мясцовы песенны стыль выканання традыцыйных абрадавых і пазаабрадавых песень аўтэнтчнымі фальклорнымі гуртамі «Журавушка», «Глыбокія Крыніцы», «Павалюкі» вёсак Закальное, Обчын, Ямінск Любанскага раёна Мінскай вобласці;

- мясцовы стыль песеннай, танцавальнай і народна-апавядальнай лакальнай традыцыі міжрэчча Сожа і Проні в. Галавенчыцы Чаускага раёна Магілёўскай вобласці;

- творчасць М. В. Тарасюка, якая ўвасоблена ў творах народнага дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва (інсітная драўляная скульптура), за майстэрскае валоданне традыцыйнымі тэхналогіямі і мастацтвам разьбы па дрэве.

На вышэйназваныя аб'екты распаўсюджваюцца патрабаванні Закона Рэспублікі Беларусь «Об охране историко-культур-

ного наследия Республики Беларусь». Згодна з патрабаваннямі Закона, на «Тураўскі карагод» і «Ваджэнне і пахаванне стралы» мясцовымі ўладамі падпісаны ахоўныя абавязкі, якія зарэгістраваны ў Міністэрстве культуры Рэспублікі Беларусь. У в. Пагост, адпаведна артыкулу 31 Закона, усталявана ахоўная дошка.

7.3. Рэвіталізацыя фальклору як сацыяльны працэс

Рэвіталізаванымі (вернутымі да жыцця) могуць быць як латэнтна (схавана, неяўна выражана) існуючыя фальклорныя адзінкі, так і часова страчаныя. Пры намеры рэвіталізаваць фальклор неабходна праводзіць тры віды дзейнасці:

– **ахоўную** – праца з носьбітамі нематэрыяльнай культурнай спадчыны ў мэтах іх падтрымкі і стымуляцыі працэсу перадачы нематэрыяльнай культурнай спадчыны наступным пакаленням;

– **этнакультурна-выхаваўчую** – праца з дзецьмі і моладдзю ў мэтах інтэгравання нематэрыяльнай культурнай спадчыны ў іх асяроддзе;

– **статыстычна-рэпрэзентатыўную** – маніторынг нематэрыяльнай культурнай спадчыны, інфармаванне дзяржавы і міжнароднай супольнасці пра яго вынікі.

7.4. Тэхналогія рэвіталізацыі фальклору

Рэвіталізацыя – складаны і працяглы працэс, але фалькларыстам XXI ст. наканавана ёю займацца, паколькі вывучэнне фальклору без намаганняў яго захаваць не мае сэнсу. Для больш-менш адчувальных вынікаў рэвіталізацыі ў агульнабеларускім маштабе патрэбны вялікія фінансавыя і сацыяльныя ўкладанні і, у першую чаргу, – актыўная пазіцыя дзяржавы. Ад фалькларыстаў зараз патрабуецца распрацаваць мадэлі рэвіталізацыі, якія з цягам часу (пры спрыяльных акалічнасцях) могуць быць укаранены ў масавым парадку. Сёння патрэбна ўзысці на «першую прыступку» на шляху да рэвіталізацыі – пачаць мастацкую рэканструкцыю фальклорных адзінак.

З 2004 г. у рамках навучальнага працэсу студэнтаў спецыялізацыі «этнафоназнаўства» даследчыца Таццяна Пладунова распрацавала методыку мастацкага рэканструявання каляндарных абрадаў, якая паспяхова прайшла апрабацыю ў шэрагу дыпломных праектаў выпускнікоў спецыялізацыі. Асноўныя палажэнні методыкі разглядаюцца ніжэй [39, с. 126–129].

На пачатку рэканструкцыі неабходна распрацаваць абрадавую карту свята. У яе аснове – класіфікацыя тэкстаў песень і методыка даследавання абрадаў расійскіх даследчыкаў Мікіты і Святланы Талстых. Яны ўяўлялі абрадавую дзею перш за ўсё як сукупнасць пэўных кодаў. Архітэктоніка гэтых кодаў выбудоўваецца наступным чынам: тэмпаральны код – час правядзення абраду (свята); акцыянальны код – паслядоўнасць абрадавых дзей (рытуал); лакатыўны код – месца правядзення абраду (свята); персанальны код – кола ўдзельнікаў, наяўнасць маскіраваных персанажаў; атрыбутыўны код – выкарыстанне абрадавых атрыбутаў, адзення, маскіравання; музычна-вербальны код – тыпавыя напевы з адмысловымі этнафанічнымі прыкметамі і гукаідэал інструментальнай этнафоніі; музычна-інструментальны код; пластычны код.

Распрацаваная абрадавая карта (мал. 4) можа быць рэкамендавана этнапедагогам, кіраўнікам фальклорных калектываў, рэжысёрам відовішчаў для сістэматызацыі абрадавых кампанентаў свят як даследчы метада іх мастацкага рэканструявання і рэвіталізацыі.

Абрадавая карта свята ў рэгіёне (вёсцы)

Акцыянальны код	Тэмпаральны код	Лакатыўны код	Персанальны код	Атрыбутыўны код	Музычна-вербальны код	Музычна-інструментальны код	Пластычны код

Мал. 4. Абрадавая карта свята (узор).

З улікам вышэйадзначанага магчыма саставіць наступную праграму мастацкай рэканструкцыі каляндарна-абрадавага свята з пяці этапаў на дакументальнай аснове.

Даследчы этап:

- тэарэтычны аналіз абрадавай традыцыі і яе рэгіянальных адметнасцей;
- збор і пашпартызацыя фальклорнага матэрыялу;
- сістэматызацыя фальклорнага матэрыялу паводле прыведзенай вышэй абрадавай карты;
- расшыфроўка, сістэматызацыя тыпавых напеваў і дапасаваных да іх песенных тэкстаў.

Арганізацыйна-метадычны этап:

– афармленне падабраных этнафанічных і танцавальна-гульнявых узораў у рабочы нотны зборнік альбо ў фанатэку (напрыклад, «Калядны спеўнік рэгіёна (вёскі)»);

– складанне сцэнарыя паводле акцыянальных кодаў абрадавага свята з больш дэтальным пазначэннем ходу абрадавых падзей і асобных момантаў свята, часу і месца іх правядзення, кола ўдзельнікаў і завадатараў свята, абрадавых персанажаў, маскіравання і атрыбутыкі, зместу прымеркаванай да свята рэкрэацыйна-забаўляльнай часткі; рэжысёрскае вырашэнне кожнага з эпизодаў свята.

Вучэбна-рэпетыцыйны этап:

– фарміраванне спеўных гуртоў – ілюстратараў этнафоніі абрадавага рэгіёна (фальклорныя калектывы ўстаноў культуры і адукацыі, мясцовыя жыхары вёскі, горада);

– развучванне з імі песень, гульняў і танцаў з рабочага «Спеўніка».

Прэзентацыйны (творчы) этап:

– адпраўленне абрадавага свята ў натуральных умовах бытавання адпаведна традыцыйнай даце і ў час, належны кожнай абрадавай падзеі, з уключэннем у святочную дзею ўсіх прысутных.

Аналітычны этап:

– аналіз зробленай мастацка-фалькларыстычнай работы, яе дакументаванне і архівацыя.

На падставе гэтай методыкі абрадавае свята магчыма адаптаваць пад рэгіянальнае (міжрэгіянальнае) ці агульнаацыянальнае – шляхам вылучэння асобных абрадавых этапаў і падбору да іх песенных узораў (адпаведна мэце правядзення свята) [28].

Белорусская этномузыкалогия : очерки истории (XIX–XX вв.) / З. Можейко [и др.] ; под ред. З. Можейко. – Минск : Тэхналогія, 1997. – 254 с.

Купальскі спеўнік : метаад. дапам. / аўтар-уклад. Т. А. Пладунова. – Мінск : Ін-т культуры Беларусі, 2013. – 160 с.

Куусинен, О. Эпос «Калевала» и его творцы / О. Куусинен // Калевала : Избранные руны карело-финского народного эпоса в композиции О. В. Куусинена. – Петрозаводск : Карелия, 1973. – С. VIII–XLIII.

Пладунова, Т. Засваенне і актуалізацыя каляндарна-абрадавых традыцый у сучаснай культурна-адукацыйнай прасторы / Т. Пладунова // Аўтэнтычны фальклор : праблемы вывучэння, захавання, пераймання : зб. навук. прац удзельнікаў III Міжнар. навук.-практ. канф. (Мінск, 29–30 крас. 2010 г.) / БДУКМ ; рэдкал.: М. А. Мажэйка (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДУКМ, 2010. – С. 126–129.

Пытання і заданні для самаправеркі

1. Як існуюць фальклорныя адзінкі?
2. Якую функцыю выконваюць ахоўныя спісы фальклору?
3. Растлумачце рэвіталізацыю фальклору як сацыяльны працэс.
4. Апішыце тэхналогію рэвіталізацыі фальклору.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

РАЗДЕЛ III

ФАЛЬКЛОР І ЭТНАЭКАЛОГІЯ

Глава 8. ПОСТФАЛЬКЛОР

8.1. Перадумовы ўзнікнення постфальклору

На мяжы XX–XXI стст. усё большую вагу ў фарміраванні тэмпарытму і аб’ёму даследаванняў фальклору набывае фактар часу. «Panta rhei (усё цячэ, збягае)... і двойчы не ўступіш у адную раку», – казаў Геракліт [47, с. 32]. Традыцыйная культура ў класічных, развітых формах імкліва знікае, таму паспець ахапіць, занатаваць яе няўлоўныя праявы варта любой цаной, без папраўкі на крызісы і інфляцыю. Гэта разумеюць і мана-этнічныя грамадствы, і тыя краіны, дзе ёсць мігранты і абарыгены.

Напрыклад, жыхары Аўстраліі, якія адчуваюць віну перад карэннымі жыхарамі на ўзроўні «Kriegsschuld» (пачуццё віны за вайну ў сучасных немцаў), імкнуцца наладзіць даследаванне і трансляцыю культуры абарыгенаў [61, с. 8]. Тое ж самае назіраецца ў Новай Зеландыі – паміж нашчадкамі еўрапейскіх каланістаў і аўтахтоннымі плямёнамі маоры. У Лацінскай Амерыцы большасць жыхароў сёння ідэнтыфікуецца як нашчадкі карэннага насельніцтва (майя, інкаў і г. д.), і самасвядомасць гэтых людзей хутка расце. Гэта не можа не ўлічвацца ўладамі, тым больш што некаторымі афіцыйнымі структурамі кіруюць нашчадкі аўтахтонаў. Прыкладам можа быць нават былы прэзідэнт Венесуэлы Уга Чавес.

Сёння даследаванні фальклору, спадчыны культуры вуснай традыцыі чалавецтва праводзяцца ўсё часцей мэтанакіравана і сістэмна [34, с. 71], а метады і метадалогія даследаванняў набываюць большую дасканаласць і акадэмічнасць, ахопліваюць даследаванні і нематэрыяльных, і матэрыяльных праяў культуры, асвятляюць традыцыі народаў, якімі раней мала цікавіліся. Фактар прасторы ў сучаснай фалькларыстыцы таксама ўплывовы і патрабуе пастаяннай увагі да сябе: неабходна даследаваць шырока, з буйнымі крос-культурнымі параўнаннямі; шукаць і даследаваць паўсюль, шляхам франтальнага даследавання і ўсеахопнага маніторынгу праяў традыцыі, каб не згубіць з яе нічога – вось мэта этнолага і этнографа XXI ст. Тым больш што сучаснасць неаднаразова прапаноўвала навуковаму

свету сюрпрызы ў выглядзе нібыта згубленых, але нанова адкрытых ці рэвіталізаваных спеўных, музычна-інструментальных традыцый, рэстаўрацый ці рэканструкцый міфалагічных светапоглядных сістэм [22, с. 22]. А выбух камунікацыі ХХ ст., дзякуючы якому любая інфармацыя становіцца даступнай для абмеркавання за лічаныя гадзіны «ад Бостана да Будапешта», датычыцца і працы даследчыка.

У культуры і мастацтве мяжы ХХ–ХХІ стст. мы назіраем вялікую колькасць з’яў, у назве якіх ёсць афіксы *ню-*, *пост-*, *этна-* і *-фьюжн*. Фактары прасторы і часу (як ім і наканавана) зліваюцца ў кантынуум, ці, калі выкарыстоўваць тэрміналогію філосафа Міхаіла Бахціна, – у хранатоп. І густа замешаны на сімбіёзе сацыяльных рухаў, акадэмічных даследаванняў і культурных інавацый фальклорны рух другой паловы ХХ ст. ва Усходняй Еўропе спарадзіў цікавы і неадназначны феномен – постфальклор, большую частку якога складаюць традыцыйна арыентаваныя на этнічную спадчыну з’явы⁸.

Згодна з традыцыяй сацыялагічных і культуралагічных даследаванняў навукоўцаў Прыбалтыкі [62, с. 1] мы адносім да постфальклору дзейнасць сучасных этнічна арыентаваных мастацкіх маладзёжных аб’яднанняў, якія практыкуюць вусныя формы перадачы фальклорных адзінак, кантактуюць з носбітамі традыцыі, бяруць удзел у абрадавых практыках, захоўваюць карэнны этнаграфічны стыль выканання, узбагачаюць фальклорныя стандарты ўласным творчым унёскам [17, с. 13–14]. Месца іх існавання (урбаністычнае асяроддзе ці вёску), на наш погляд, сёння, калі Еўропа (даўно) і Расія (зараз) вёску амаль страцілі, а Беларусь рэчаіснасць няспынна зацягвае ў варонку аналагічных працэсаў, доўга абмяркоўваць не мае сэнсу: за дыскусіямі не паспеем іх апісаць. Але постфальклор – з’ява, вядома, пераважна ўрбаністычная, гарадская.

Дэфініцыю «постфальклор» увёў у навуковы ўжытак прафесар Расійскага дзяржаўнага гуманітарнага ўніверсітэта Сяргей Няклюдз [37, с. 2–4]. Сучасныя даследчыкі, СМІ і Інтэрнэт, падкрэсліваючы ўрбаністычнае (не руральнае) асяроддзе бытавання постфальклору, яго паходжанне (па форме і змесце) ад аўтэнтычных форм руральнай культуры, вызначаюць пост-

⁸ Постфальклор – шырокае паняцце, якое ахоплівае гарадскі фальклор, карпаратыўны (фальклор медыкаў, археолагаў, студэнтаў), інтэрнэт-фальклор. У дадзеным даследаванні перавага аддадзена этнічна арыентаванаму постфальклору – сучаснай творчасці аматараў карэннай нацыянальнай культуры.

фальклор як «трэцюю» культуру, якая дыстанцыравана і ад элітарна-прафесійнай, і ад уласна фальклорнай. Вельмі рэдка постфальклор атаясамліваюць з «народнай» мастацкай самадзейнасцю (часткай афіцыйнай, цэнзураванай культуры былога СССР), што было ў XX ст. маскультурным сурагатам фальклору, але нічога агульнага з ім не мела. Часам цяжка стылістычна размежаваць з'явы, якія знаходзяцца на мяжы маскультуры (культуры, якую ствараюць прафесіяналы для збыту) і постфальклору. Напрыклад, феномен Уладзіміра Мулявіна, яго калектыва «Песняры» і іх эпігонаў.

8.2. Асаблівасці постфальклору

З пункту гледжання агульнай метадалогіі гуманітарыстыкі, з'ява з прыстаўкай *пост-* (звышхарактэрная для перыяду інфармацыйнай культуры) ні ў якім разе не адмаўляе папярэдняю з'яву (тую, ад якой паходзіць), а ўключае ў свае інфармацыйныя пакеты яе цытаванне, клішэ, рызому (адмову лінейнасці, існаванне паралельных шляхоў развіцця), марфалагічныя (па будове) і храналагічныя (па эпохах) творчыя эксперыменты.

Сяргей Няклюдаў (семіётык і літаратуразнаўца) адным з першых прапанаваў дэфініцыю «постфальклор» – вербальны сімвал для абазначэння формы гэтай з'явы. Натуральна, што змест гэтага паняцця іншыя даследчыкі (фалькларысты, культуралагі) часцяком трактуюць па-рознаму. З'яўляючыся даследчыкам-тэарэтыкам, спецыялістам па знакавай камунікацыі і мовазнаўстве, Няклюдаў не займаўся практычнай фалькларыстыкай, дзейнасцю па арганізацыі трансляцыі фальклорных адзінак. Працэсы сацыякультурнай практыкі, скіраваныя на пераёмнасць, адаптацыю традыцыі да сучаснасці, не з'яўляліся аб'ектам яго даследаванняў, а метадалогія даследаванняў не знітавана з сацыялогіяй і культурнай антрапалогіяй.

Згодна з агульнай метадалогіяй гуманітарыстыкі, у этнічна-карэнным сегменце постфальклору павінна змяшчацца творчасць індустрыяльных (урбаністычных) спадкаемцаў аўтэнтчных вясковых фальклорных жанраў. Але права называцца постфальклорнымі выканаўцамі маюць далёка не ўсе тыя, хто спявае і танчыць этнічныя творы. У творчасці, камунікацыі і самавыяўленні носьбітаў постфальклору абавязкова павінны прысутнічаць спантаннасць самаарганізацыі і асабісты творчы ўнёсак асобы. Постфальклорныя выканаўцы павінны і захаваць

адданаць асноўным фальклорным паводзінным мадэлям (абрадавым практыкам), і прайсці «ініцыяцыю» (здзейсненую аўтэнтчнымі носьбітамі традыцыі, ці тымі, хто ўжо прайшоў ініцыяцыю), і стварыць камунікатыўныя сітуацыі, у якіх творчасць трывала і ўпэўнена спажываецца і пераймаецца.

З’явы постфальклору назіраліся намі ў Прыбалтыцы падчас спантаных танцавальных і спеўных сустрэч аматараў фальклору на народных святах яшчэ ў 1980-я гг. (свята песні ў вільнюскім Вінгас парку) сярод найбольш зацятых і эмацыянальных удзельнікаў, агульная колькасць якіх даходзіла да некалькіх тысяч чалавек. Сюды ж тыпалагічна дапасуецца дзейнасць спеўных суполак з Расіі, Украіны, краін Прыбалтыкі, што канцэнтруюцца вакол этнамузыкалагічных спецыяльнасцей музычных ВНУ і каледжаў гэтых краін на мяжы XX–XXI стст. На наш погляд, многія ўдзельнікі руху, які рэвіталізаваў беларускую дуду (мал. 6) на пачатку XXI ст. (майстры-вытворцы дудаў і музыкі-дудары), і шэраг нефармальных мінскіх спеўных суполак, якія практыкуюць вуснае перайманне народных спеваў на пачатку XXI ст. (мал. 5), – постфальклорныя выканаўцы. А «вывядзенне апошніх селекцыйна» – дзейнасць спецыялізацыі «этнафоназнаўства» Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў.

Мал. 5. Постфальклорная спявачка Таццяна Пладунова на абрадзе «Страла» в. Казацкія Балсуны Веткаўскага р-на з носьбітамі традыцыі, 2009 г.

Мал. 6. Постфальклорны дудар
Уладзь Бярбераў, 2005 г.

На пачатку ХХІ ст. на аснове назіранняў за дзейнасцю этнакультурна арыентаваных постфальклорных суполак Усходняй Еўропы можна акрэсліць прынцыповыя адрозненні постфальклору ад паралельных з’яў (напрыклад, ад элітарна-прафесійнай культуры ці маскультурнай «народнай» мастацкай самадзейнасці):

– вусная перадача традыцыі (фальклорныя адзінкі пераймаюць не з нот, аранжыровак, як у мастацкай самадзейнасці і элітарным мастацтве, а праз сустрэчы з носьбітамі традыцыі і азнаямленне з аўдыя-, відэакрыніцамі);

– нецэнзураванасць творчасці, існаванне паралельна з афіцыйнай, цэнзураванай культурай;

– карнавальнасць і дыянісіўскі пачатак (гіпербалізацыя, аюзіі як наступствы непасрэднасці самавыяўлення адрасанта-транслятара фальклору);

– захаванне карэннага стылю выканання (тыпу музычнага мыслення, лексікі танца, мастацкіх прыёмаў ДПМ, якія ў большасці выпадкаў ідуць у разрэз з законамі акадэмічнай гармоніі, харэаграфіі, перспектывы);

– асабістае самавыяўленне, асабісты творчы ўнёсак адрасанта (транслятара) фальклору (не ілюстрацыя аўтарскіх аранжыровак ці пастановак, а імправізацыя на засвоенай мастацкай мове традыцыі), якія маюць матрыцу-прататып – мастацтва носьбіта аўтэнтычнай традыцыі;

– сур’ёзнае рознабаковае паглыбленне ў традыцыю, для чаго прыдатны і інтэлектуальныя штудыі неафітаў-постфалькларыстаў, і псіхатэхнічныя практыкі, і – у абавязковым парадку – ініцыяцыя з боку носьбітаў традыцыі;

– спантаннасць творчасці – існаванне моцнай патрэбы ў ім, наяўнасць матывацыі задаволіць гэту патрэбу;

– сатворчасць адрасата (спажыўца) мастацтва, які праз перакананне «я здольны рабіць гэтак жа» ўспрымае адрасанта (транслятара) на роўных з сабой, у выніку ў акце творчасці прэваліруе ідэя «мы – аўтары», генетычна ўласцівая фальклору;

– рэгулярны ўдзел адрасантаў (транслятараў) фальклорных праяў у абрадавых дзеях (гэта прынцыпова, бо фальклорны гурт, у адрозненне ад гурта мастацкай самадзейнасці, устойлівая суполка выканаўцаў, якая рэгулярна бярэ ўдзел у каляндарных абрадах [2, с. 9]).

Калі гэтыя ўмовы выкананы, абавязкова з’яўляецца пост-фальклор. Яго як вынік фальклорнага руху 1960–1990-х гг. у XXI ст. мы назіраем у асяроддзі шэрагу груповак, аб’яднанняў і творчых калектываў Беларусі, якія даволі працяглы час (пост-фальклор, як і фальклор, павінен «саспець», паступова дайсці да дасканалай формы) балансуюць на мяжы нефармальнасці і сацыяльнай інстытуалізацыі і практыкуюць традыцыйныя спевы, харэаграфію, інструментальную музыку, ДПМ ва ўмовах урбанізму [38, с. 43]; [55, с. 272–273].

Мал. 7. На постфальклорным Купаллі ў в. Ракаў Валожынскага р-на, арганізаваным гуртамі «Вянок» (Ракаў), «Ветах», «Верас», «Этнасуполка», «Кроса» (Мінск), 2008 г.

З аднаго боку, такія творы не могуць лічыцца класічным фальклорам, бо не існуюць на вёсцы – ва ўмовах натуральнага ландшафту. З іншага – лічыць іх мастацкай самадзейнасцю (кітчай аматарскай творчасцю) – вялікая памылка і відавочнае непісьменства (і культуралагічнае, і мастацтвазнаўчае). У лепшых праявах постфальклор нясе структурныя і формаўтвараючыя прыкметы і жывы «нерв» традыцыі, своеасаблівую арганіку этнічнай культуры (мал. 7).

8.3. Футуралагічныя інтэнцыі постфальклору

Суквецце культур сучаснасці, ды і чалавецтва ўвогуле, даследчык, узброены дасягненнямі тэорыі фальклору, бачыць як з’явы, пранятыя тонкім павуціннем наступстваў традыцыйнага светаўспрымання, паводзін і артэфактаў. А ў гэтыя дасягненні, сярод іншых, уваходзяць канцэпцыі энцыклапедычна гуманітарна і прыродазнаўчанавукова адукаваных Клода Леві-Строса, Мірчы Эліядэ, Яўгена Гіпіуса, Барыса Пуцілава, іншых тытанаў народазнаўства XX ст., аўтарытэт як іх не аспрэчваецца. Таму традыцыйнай культуры накіравана існаваць (у тым ці іншым выглядзе) і ў XXI ст. Наколькі надзейнай будзе гэта «абмотка» традыцыі, і ці стане яна каркасам будучыні, сёння мы можам толькі прагназаваць. Але большасць аналітыкаў усё ж ускладае на постфальклор і традыцыяналістычныя сацыяльныя рухі надзеі і спадзяванні.

Постфальклорныя з’явы з цягам часу (згодна з уласным генезісам і зместам) маюць тэндэнцыю вяртання да аўтэнтчных форм – форм максімальна набліжаных да традыцыі. Бясспрэчна, што ў традыцыяналізме заўсёды моцная альтэрнатыва бесістэмнай мадэрнізацыі і авантурнаму футурызму. Так гучаць меркаванні людзей, якія ўзважваюць свае словы і агучваюць перакананні буйных супольнасцей і нават сусветных канфесій. Згодна з меркаваннем Папы Рымскага Бенедыкта XVI: «Мэтай усіх сучасных рухаў за свабоду... з’яўляецца “быць як Бог”, гэта значыць ні ад каго і ні ад чаго не быць у залежнасці. Свабода ж чалавека – гэта раздзеленая свабода, свабода ў сумесным быцці свабод, узаемна абмяжоўваючых і нясучых адно аднаго» [44, с. 31]. Безумоўна, апошняе надзвычай блізка стаіць да светапогляду носьбітаў традыцыі, якія (адпаведна даследаванням кагнітыўнай культуралогіі) без паняцця «Мы» не

ўспрымаюць паняцце «Я», але пры гэтым застаюцца вольнымі і задаволенымі жыццём. Як правіла, яны дакладна ўсведамляюць, што ў сумеснай прыхільнасці асвечанаму часам завету («старынушка» завуць яго ўдзельніцы палескага абраду «Страла») – шлях да супольнага жыцця ва ўпарадкаваным, гуманістычным свеце.

Алехнович, О. М. Ансамбль фольклорный / О. М. Алехнович // Восточнославянский фольклор : слов. науч. и нар. терминологии / отв. ред. К. П. Кабашников. – Минск : Наука и техника, 1993. – С. 9.

Дарашэвіч, Э. Постфальклор : да пытання вывучэння генезісу і футуралагічных інтэнцый / Э. Дарашэвіч // Аўтэнтычны фальклор : праблемы вывучэння, захавання, пераймання : зб. навук. прац удзельнікаў IV Міжнар. навук.-практ. канф. (Мінск, 29–30 крас. 2010 г.) / БДУКМ ; рэдкал.: М. А. Мажэйка (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДУКМ, 2010. – С. 12–15.

Калацэй, В. Параўнальная міфалогія / В. Калацэй. – Мінск : ПУП «Паркус Плюс», 2009. – 122 с.

Неклюдов, С. Ю. После фольклора / С. Ю. Неклюдов // Живая старина. – 1995. – №1. – С. 2–4.

Палякова, Э. З вопыту арганізацыі беларускіх этнадыскатэк : 2001–2005 гг. / Э. Палякова // Штудыі Рэсп. сезоннай фальклорнай школы. – М. : БДУКМ, 2007. – С. 42–47.

Ратцингер, Й. (Бенедикт XVI). Вера – Истина – Толерантность. Христианство и мировые религии / Й. Ратцингер. – М. : Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2007. – 376 с.

Томан, Й. Сократ : пер. с нем. / Й. Томан, М. Томанова. – М. : Радуга, 1983. – 477с.

Шчадрына, Э. Пра адну нягучную рэвалюцыю / Э. Шчадрына // Хто, калі не я ... : да 60-годдзя Міколы Козенкі / уклад. В. Калацэй. – Мінск : Чатыры чвэрці, 2011. – С. 271–276.

Lindholm, C. Culture and Authenticity / C. Lindholm. – Queensland : Wiley & Sons Publishing, 2008. – 186 p.

Mėnuo Juodaragis : XIII nepriklausomas post-folk, alternatyvios muzikos ir šiuolaikinės baltų kultūros festivalis. – Vilnius : MJR, 2010. – 9 p.

Пытанні для самаправеркі

1. Якія перадумовы склаліся для ўзнікнення постфальклору?
2. У чым выражаюцца асаблівасці постфальклору?
3. Якія футуралагічныя інтэнцыі постфальклору вы можаце назваць?

Глава 9. ЭТАПЫ СТАНАЎЛЕННЯ ПОСТФАЛЬКЛОРУ Ў БЕЛАРУСІ

Постфальклорная дзейнасць у Беларусі падзяляецца на тры этапы: постфальклор у БССР, постфальклор у Рэспубліцы Беларусь і постфальклор у Рэспубліцы Беларусь XXI ст.

9.1. Постфальклор у БССР

На хвалі сусветнай цікавасці да этнічных культур у 1960-х гг. у Беларусі не маглі не з'явіцца аб'яднанні гарадской моладзі, якая імкнулася пераняць фальклорныя адзінкі ад вясковых носьбітаў. Першыя вопыты спантаннага нефармальнага развучвання песень, танцаў, аднаўлення народных свят мінскімі маладзёжнымі суполкамі «Майстроўня» і «Талака» былі незразумелыя для адміністрацыйных і ідэалагічных структур савецкай сістэмы і рэгулярна выклікалі асуджэнне і супрацьдзеянне. Тым не менш, паколькі працэсы этнічнай самаідэнтыфікацыі і руралізацыі былі аб'ектыўна характэрныя для ўсіх еўрапейскіх краін, у тым ліку і для СССР, на мяжы 1970–1980-х гг. такія формы, як этнакультурнае выхаванне, этнамастацкая адукацыя, муніцыпальныя «фальклорныя» святы пачалі інстытуалізавацца ў сацыякультурнай практыцы краіны. Іх удзельнікі не абмяжоўвалі сваю актыўнасць фармальным працоўным часам, што дазваляла працаваць спантанна, творча і шукаць новыя формы інтэграцыі фальклору ва ўрбанізаваны побыт.

9.2. Постфальклор у Рэспубліцы Беларусь

Пасля абвяшчэння суверэнітэту Беларусі, з 1990-х гг., сітуацыя для постфальклорнай дзейнасці была спрыяльная. Яна нават стала прывабнай эканамічна: за этнакультурнае выхаванне сталі плаціць зарплату ў дзяржаўных установах, постфальклорныя мастацкія калектывы і выканаўцы мелі гастрольныя і фестывальныя туры, энтузіясты-арганізатары лёгка атрымлівалі гранты на фальклорныя імпрэзы ад замежных адукацыйных і грамадскіх структур, з'явіліся мясцовыя прадпрымальнікі-фундатары мастацтва.

У 90-я гг. XX ст. Інтэрнэт спрасціў абмен інфармацыяй, ідэямі і павялічыў хуткасць наладжвання камунікацыі, сустрэч, свят, утварэння суполак і творчых калектываў. Магчымасці Інтэрнету былі адаптаваны ўдзельнікамі постфальклорных су-

полак для сваіх патрэб. Эстэтык Уладзімір Конан напрыканцы стагоддзя сцвярджаў: «Сёння мы з'яўляемся сведкамі нараджэння новага перспектыўнага кірунку даследчай і творчай дзейнасці, якая аб'ядноўвае навуку і мастацтва: гэта так званая практычная фалькларыстыка – прапаганда аўтэнтчнага фальклору на падставе яго комплекснага вывучэння і мастацкага ўзнаўлення. У нас на Беларусі яна ўзнікае ў рамках этнамузыказнаўства» [26, с. 479].

9.3. Постфальклор у Рэспубліцы Беларусі ХХІ ст.

Тэндэнцыі, якія аформіліся напрыканцы ХХ ст. у постфальклорных асяроддзях, далі плён на пачатку ХХІ ст., калі постфальклор, набраўшы станоўчы энергетычны зарад, трывала ўвайшоў у побыт і сацыякультурную практыку. Адносіны да актыўнасці яго заўзятых аматараў з боку навукоўцаў, дзеячоў мастацтва, грамадства цалкам (па шэрагу разнастайных акалічнасцей) ніколі не былі адназначнымі⁹: ад поўнага вітання і падтрымкі да асуджэння і патрабавання забароны. Пры гэтым, аднак, адмаўляць шырокі сацыяльны ўплыў і прывабнасць постфальклору для пэўнай часткі моладзі ў ХХІ ст. бессэнсоўна.

Можна акрэсліць асноўныя вехі, якія могуць ахарактарызаваць шлях постфальклору ў Беларусі.

1991 – правядзенне намаганнямі мінскай моладзі пад кіраўніцтвам Валянціны Якімовіч серыі беларускіх свят у музеі народнай архітэктуры і побыту.

1992 – стварэнне Уладзімірам Бярберавым гурта «Ліцьвіны» з маладых гараджан, адраджаючых вясковы спеўны і інструментальны гук беларускай традыцыйнай музыкі.

1992 – першы «Дударскі фэст» Ігара Міхно, які вабіць увагу моладзі да спрадвечных інструментаў Беларусі.

1997 – стварэнне дударскага гурта «Ветах», падрыхтоўка ім выдадзенага ў 1999 г. першага беларускага музычнага дыска на

⁹ Акадэмічныя навукоўцы-тэарэтыкі збольшага не схільны прызнаваць «фальклорнасць» захопленай фальклорам гарадской моладзі, а многія ўдзельнікі фальклорнага руху не схільны лічыць тэарэтыкаў (якія, як правіла, не валодаюць фальклорнымі жанрамі) правамоцнымі рабіць высновы аб сваёй кампетэнцыі, паколькі аддаюць перавагу практычнай фалькларыстыцы.

фальклорным матэрыяле з цалкам «безбаянным» і «бездруш-
лачным»¹⁰ інструментальным складам (скрыпка, дуда, ударныя).

1999 – першы фестываль фальклорнага мастацтва «Берагі-
ня», арганізаваны этнахарэографам Міколам Козенкам, удзел у
якім зацікаўлівае моладзь усіх рэгіёнаў Беларусі ў перайманні
фальклорных адзінах сваёй малой радзімы вусным шляхам.

2000 – адкрыццё ў Беларускам універсітэце культуры спе-
цыялізацыі «духавыя інструменты народныя» (кіраўнік – Ула-
дзімір Гром, майстар музычных інструментаў – Віктар Куль-
пін) з планавым вывучэннем спрадвечных інструментаў бела-
русаў – дуды, жалейкі, акарыны, парных дудак.

2001 – першая дударская дыскатэка ў мінскім начным клубе
«Тунэль», арганізаваная гуртом «Ветах», якая дала старт серыі
інавацыйных імпрэз з дударскай музыкай пад назвай «Па
Крывіі без баяна» і аформіла тэндэнцыю да злучэння трады-
цыйнага інстытута беларускай карчмы з дзейнасцю індустрыяль-
ных клубных танцавальных цэнтраў.

2002 – першая рэспубліканская фальклорная школа, аргани-
заваная Таццянай Пладуновай і Вячаславам Калацэем для папу-
лярызацыі рэгіянальнага вопыту этнакультурнага выхавання.

2002 – стварэнне капэлы Алеся Лася, дзе гараджане аднаў-
лялі і прапагандавалі смыкавую (скрыпка, альтэрня, басэтля)
музыку, дуду і ліру.

2004 – адкрыццё ў Беларускам дзяржаўным універсітэце
культуры і мастацтваў спецыялізацыі «этнафоназнаўства» (аў-
тар адукацыйнага стандарту – Вячаслаў Калацэй, кіраўнік
курса першага набору – Таццяна Пладунова), скіраванай на
вусныя формы навучання традыцыйнай музыцы і падрыхтоўку
«спяваючых фалькларыстаў».

2005 – фільм «Старыя інструменты Беларусі», дзе лідар гур-
та «Стары Ольса» Зміцер Сасноўскі папулярываваў дуду, гуслі,
лютню.

2007 – стварэнне дударскага клуба суполкай аматараў бела-
рускай дуды на чале з экс-талакоўцам Тодарам Кашкурэвічам.

2008 – арганізацыя перыядычных пленэрных танцавальных
вечарын пад дуду каля Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі (так
званы «Корч»).

¹⁰ «Друшлячнікамі» прафесійныя музыканты-народнікі бяскрыўдна называлі
выканаўцаў на балалайках, домрах, мандалінах, з якіх у XX ст. выпускнікі музыч-
ных навучальных устаноў СССР апантана і ўпарта стваралі ансамблі і аркестры
нават там, дзе на такіх інструментах традыцыйна не гралі.

2008 – арганізацыя экс-талакоўцам Ільём Арыставым перыядных вечарын побытавага танца ў кафэ Цэнтральнага дзіцячага парку імя М. Горкага («Жар-птушка»).

Як прынцыпова спантанная ў галіне творчага самавыяўлення з’ява постфальклор сёння развіваецца, узаемадзейнічае з аўтэнтчнымі формамі традыцыйнай культуры. Наколькі арганічным і плённым будзе яго шлях – пакажа час.

Конан, У. Эстэтыка і паэтыка фальклору / У. Конан // У. Конан. Выбранае / уклад. М. А. Козенкі. – Мінск : Смэлтак, 2009. – С. 470–531.

Пытанні і заданні для самаправеркі

1. Які генезіс, усходнееўрапейскі кантэкст і асноўныя асаблівасці былі ва ўзнікненні постфальклору у БССР?
2. Раскажыце пра постфальклор у Рэспубліцы Беларусь.
3. Раскажыце пра постфальклор у Рэспубліцы Беларусь XXI ст.

Глава 10. ІНТЭНЦЫІ ПРАФЕСІЙНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ФАЛЬКЛАРЫСТАЎ

10.1. Мэта дзейнасці фалькларыстаў

Заснавальнік беларускай аўдыявізуальнай антрапалогіі Зінаіда Мажэйка галоўным сваім унёскам у фалькларыстыку лічыла не доктарскую ступень па мастацтвазнаўстве і дыпламы прэстыжных міжнародных фестываляў дакументальнага кіно, а тое, што этнафоры, ад якіх яна запісвала фальклорныя адзінкі, лічылі яе «сваёй», і нават не дазвалялі сабе памерці, не развітаўшыся з ёю¹¹. Такія адносіны паміж даследчыкамі і транслятарамі мастацтва вуснай традыцыі – узор будавання дзейнасці для людзей, якія прыйшлі ў фалькларыстыку па прызначэнні, а не з кан'юнктурных памкненняў.

Пасля аналізу доследу фальклорнай і каляфальклорнай практыкі мінулага падаецца, што галоўнае для фалькларыстаў у XXI ст. – пераадолець тэндэнцыю да неахайнага і цынчнага выкарыстання фальклору ў меркантаўскіх, графаманскіх, палітычных мэтах; не даць магчымасці прафанам звяртацца да яго, як да шматпакутнай «сакральнай лесвіцы», на якую аднойчы «ўзышоўшы, хутка імкнуцца адкінуць» [56, с. 516]. Калі мэтай іх дзейнасці будзе захаванне фальклору (этнічнага руральнага мастацтва вуснай традыцыі), а не ўмацаванне каляфальклорнай інфраструктуры, у фальклору будзе шанец захавацца.

Што тычыцца вышэйзгаданай каляфальклорнай інфраструктуры, то зараз яна існуе і на ўзроўні дзяржаўных устаноў, і ў «трэцім сектары эканомікі» – на ўзроўні грамадскіх і добрачынных аб'яднанняў, і ў афіцыйным і ценявым рынку паслуг (вытворчасць прадметаў і паслуг этнічнага кірунку, інтэрнэт-парталы і рэсурсы, прысвечаныя фальклору). Гэтыя з'явы існуюць у сімбіёзе з праявамі фальклору, і гэта – аб'ектыўная рэчаіснасць XXI ст. Але ў ідэале інфраструктура павінна быць прыдаткам да фальклору, а не выціскаць яго. У працэсе даследаванняў фалькларысты павінны заўсёды мець на ўвазе, што іх мэта – захаванне фальклору і інтэграцыя яго ў сацыяльныя рэаліі XXI ст.

¹¹ Калі таленавітаму ўсходнепалескаму спеваку Сямёну Дубейку казалі: «Ты вельмі хворы, надышоў час паміраць», – ён адказаў: «Пакуль што – не, я яшчэ павінны з'ездзіць да маёй Зіны». Мажэйка ўсё жыццё ставілася да вясковых выканаўцаў як да надзвычай багата адораных і самабытных музыкаў-майстроў («музычных спецыялістаў традыцыйнай культуры», па вызначэнні акадэміка Ігара Маціеўскага [32, с. 11]), што выклікала ў адказ такое ж паважлівае стаўленне да яе з іх боку.

10.2. Задачы дзейнасці фалькларыстаў

Даследчык Вячаслаў Калацэй пасля аналізу дзейнасці пасянарарыя беларускай практычнай фалькларыстыкі ХХ ст. Рыгора Шырмы адзначае наступныя прыярытэты дзейнасці гэтага майстра, якія дазволілі яму зрабіць значны ўнёсак у захаванне беларускай песні як аднаго з краевугольных камянёў нашай культуры. Паколькі па маштабе дзейнасці Рыгор Раманавіч быў хутчэй культуролагам, чым этнамузыказнаўцам, прыярытэты тычацца больш шырокага кола пытанняў, чым захаванне карэннага меласу Беларусі. З улікам доследу Шырмы сёння, каб спрыяць захаванню фальклору і інтэграваць яго ў сучаснасць, фалькларыстам варта суадносіць сваю дзейнасць з наступнымі задачамі:

– прынцыпова сістэмны збор помнікаў мастацтва вуснай традыцыі як гарантыя паказу разнастайнасці і багацця нацыянальнага фальклору;

– пошук выбітных носьбітаў традыцыі, іх падтрымка і папулярызацыя іх таленту для фарміравання пачуцця гонару за беларускі фальклор (мал. 8);

– методыкі, прынцыпова блізкія да метаду ўключанага назірання пры палявых даследаваннях;

– «ініцыяцыя» даследчыкаў і прадаўжальнікаў традыцыі яе выбітнымі носьбітамі пры непасрэдных кантактах і сумесных абрадавых практыках (мал. 9);

– аналіз фундаментальных асноў знешніх праяў традыцыі для перыядычнай верыфікацыі канчатковых мэт дзейнасці фалькларыста (а яго мэта – спрыянне ахове сістэмы традыцыйнай культуры цалкам).

Мал. 8. Гурт в. Стаўбун (Марыя Крупянкова, Ульяна Аніськова, Ніна Аўхіменка, Галіна Пеўнева, Святлана Парашчанка) на этнаграфічным канцэрце «Фальклор беларускай глыбінкі», 2011 г.

Мал. 9. Выпускніца спецыялізацыі «этнафоназнаўства» Ірына Глушэц і носьбіты спеўнай традыцыі в. Неглюбка Еўдакія Барсукова і Ганна Гаўрыленка, 2011 г.

10.3. Прафесійныя абавязкі фалькларыстаў

Этнамузыкалаг Тамара Варфаламеева адзначае, што аб метадыцы палявых даследаванняў, якой карыстаўся Рыгор Шырма, мы мусім «даведацца зыходзячы з некалькіх кароценькіх заўваг», але, як яна лічыць, заўвагі гэтыя «вельмі паказальныя» [11, с. 16]. Сапраўды, у заўвагах аб збіральніцкай рабоце фалькларыста Рыгор Раманавіч фактычна недвухсэнсоўна выказваўся за метады ўключанага назірання, адпаведна якому даследчык мусіць пэўны час пераймаць побыт людзей, якіх ён вывучае. «Каб адчуць усю веліч прыгажосці пачуцця (народнай песні і народныхпеваў¹²), трэба быць “незаўважным”, не “збіральнікам”, а роўным сярод роўных, “сваім”, трэба ўдзельнічаць у абрадах» [11, с. 16].

Спадкаемца Рыгора Шырмы Генадзь Цітовіч лічыць, што пры палявых даследаваннях трэба назіраць фальклор «у дзеянні» – у абрадавых і функцыянальных (рэкрэацыйных) сітуацыях. Збіральніцтву павінна папярэднічаць грунтоўная падрыхтоўка – комплекснае вывучэнне фальклору дадзенага рэгіёна. Этыка ў зносінах з носьбітамі – абавязковая ўмова прафесіі збіральніка: запісаў твор – думай, як яго папулярызаваць і спрыяць захаванню, як паказаць аўдыторыі і твор, і выканаўцу.

Згодна з перакананнямі Цітовіча, фалькларыст «не пабочна-знешні фіксатар з’яў, ён закліканы асабіста ўдзельнічаць у на-

¹² Удакладненне Тамары Варфаламеевай.

роднай творчасці», да таго ж, задача яго – «выяўляць таленавітых самародкаў і дапамагаць ім». «Творчае стаўленне да народнага мастацтва дазваляе даследчыку глыбей пранікаць у фальклорныя працэсы і кіраваць імі», – адзначаў Генадзь Цітовіч, аднак папярэджаў: «Праўда, такое ўмяшальніцтва ў фальклорныя працэсы можа выклікаць іншы раз супярэчанне». Па меркаванні Цітовіча: «Фалькларыст – гэта сувязіст паміж асобнымі аўтарамі народных песень і шырокімі народнымі масамі. Значэнне збіральніка ў папулярызацыі запісаных ім песень нельга пераацаніць. Для папулярызацыі лепшых узораў... народнай творчасці збіральнікамі павінны быць выкарыстаны семінары... святыя песні, прэса, радыё і інш.» [10, с. 54].

Як дасведчаны фалькларыст-практык, Цітовіч аддаваў даніну сінкрэтычнасці фальклору, не «рэзаў па жывым», раскладаючы «па палічках» віды і жанры народнага мастацтва. Аналізуючы беларускія танцы ў песеннай анталогіі, ён неаднаразова падкрэсліваў, што «значная іх колькасць суправаджалася песнямі і прыпеўкамі», а «танцавальныя папеўкі – гэта інструменталізаваныя песенныя мелодыі» [5, с. 12]. Цітовіч ведаў склад спрадвечнага музычнага інструментарыю беларусаў і адзначаў, што «склад інструментарыю аказаў значны ўплыў на развіццё... шматгалосся ў беларускім песенным фальклоры», прыводзячы ў якасці прыкладаў «бурдонныя гукі ліры і дуды...» [5, с. 9]. Таму тыя, хто адраджаў традыцыйны музычны інструментарый беларусаў, заўсёды маглі разлічваць на яго параду і дапамогу.

10.4. Сацыяльная база дзейнасці фалькларыстаў

Фальклор перадаецца вусным шляхам. Ён – значны элемент працэсаў сацыялізацыі і інкультурацыі асобы. У сёняшнім вузкасפעцыялізаваным грамадстве знаёмства з этнічнай культурай збольшага ўскладзена на сістэму этнакультурнага выхавання і этнамастацкай адукацыі, якія часткова складаюцца спантанна, часткова фарміруюцца дзяржаўнымі ўстановамі сацыякультурнай сферы. «Спантанны» характар фальклору (мал. 10) і стандартызаваная практыка дзяржустаноў непазбежна мадэлююць канфліктныя сітуацыі, якія накіраваны пераадоляваць фалькларыстам. Сярод праблем фальклорнага працэсу з галіны сацыяльнай спецыфікі ў XXI ст. варта назваць праблему каардынацыі нефармальнай і фармальнай адукацыі ў этнакуль-

турным выхаванні і этнамастацкай адукацыі, праблемы нарматыўнай базы этнакультурнага выхавання і этнамастацкай адукацыі, праблемы станаўлення ўстаноў культуры новага тыпу, якія з'явіліся ў XXI ст., праблемы існавання фальклорных супольнасцей і аб'яднанняў аматарскага кшталту (мал.11) і суполак аўтэнтчнага фальклору.

Мал. 10. Імпровізаванае трыя мінскага гарманіста Міхася Слізкага і спявачак з Веткаўскага раёна, 2011 г.

Мал. 11. Гурт «Задорынка» Свяцілавіцкага Цэнтра культуры і вольнага часу – пераймальнік мясцовай традыцыі шляхам вуснага навучання, 2011 г.

Этнакультурнае выхаванне на Беларусі сёння ўсё яшчэ існуе ў выглядзе так званай «нефармальнай» адукацыі (не знітаванай з фармальна арганізаваным навучальным працэсам): пры сумесных працы, адпачынку дзяцей са старэйшымі – носбітамі этнічнай культуры. Сёння беларускія дзеці яшчэ могуць даведацца, як сябе паводзіць у час абрадаў «Жаніцьба Цярэшкі», «Ваджэнне і пахаванне стралы», як заправіць кросны ці сплесці пас «на дошчачках», як хлопцу запрасіць дзяўчыну на побытавы танец, а дзяўчыне даць на гэта згоду. Вывучэнне магчыма без звяртання да відэаархіваў і парад педагогаў-прафесіяналаў. Дзеці таксама маюць магчымасць засвоіць іншыя грамадска карысныя (калі звяртацца да класічнай дэфініцыі адукацыі)¹³ стандарты паводзін, якія этнакультурна афарбаваны ў шырокім сэнсе: ад прыёмаў арганізацыі працоўнага дня і самаабароны да паводзіннай этыкі ва ўзаемаадносінах са старэйшымі. Нікому не забаронена лічыць, што набытае такім чынам – не горшае за тыя нормы, якія сёння значна больш актыўна засвойваюцца праз тэлепраграмы і стасункі ва ўрбанізаваных вулічна-падлеткавых асяроддзях. Асноўнай пляцоўкай этнакультурна афарбаваных адносін яшчэ (як і шмат гадоў таму) застаецца вёска. Сведчанне гэтаму – існаванне ў краіне дзіцячых этнаграфічных фальклорных гуртоў.

Натуральна, што з шэрагу прычын пляцоўкай этнакультурна-выхаваўчых працэсаў апошняга трыццацігоддзя ўсё часцей становяцца асяроддзі «фармальнай» адукацыі: дзіцячыя садкі, школы, установы сярэдняй і вышэйшай адукацыі. Трэба ўзгадаць установы, якія знаходзяцца таксама на мяжы фармальнай і нефармальнай адукацыі: установы пазашкольнага выхавання. На ўзрастанне ролі ўстаноў фармальнай адукацыі паўплывала шмат акалічнасцей: ад створаных былых савецкіх клішэ пра «народную» дзіцячую аматарскую творчасць да свядомых памкненняў маладых педагогаў, чыя адукацыя і спробы самавыяўлення прыйшліся на суверэнную рэчаіснасць. Формы адукацыйнага працэсу ў такіх асяроддзях: гуртковая праца, канцэртныя выступленні, фестывальны рух. Апошнім часам з'явіліся новыя формы: ад адпраўлення народных свят у школах да мэтанакіраваных выездаў вучняў дзеля гэтага на прыроду. Варта дадаць змены этнакультурнага выхавання і профільныя

¹³ Адукацыя – набыццё грамадска карысных ведаў, уменняў, навыкаў паводле свайго класічнага вызначэння.

лагеры, якія арганізуюць супрацоўнікі гэтых жа ўстаноў, але па адмысловых праектах, па замовах грамадскіх аб'яднанняў.

Дзейнасць такіх устаноў рэгламентуецца шэрагам нарматываў, пералік якіх з цягам часу не памяншаецца. Акрамя законаў сюды магчыма аднесці дзяржаўныя праграмы, у якіх дэкларуюцца прыярытэтныя напрамкі прафесійнай дзейнасці ўсіх дзяржаўных служачых галіны; нарматыўныя палажэнні пра адукацыйныя ўстановы, іх структурныя часткі (дэпартаменты, аддзелы, навучальныя групы – студыі, гурткі, клубы), навучальныя праграмы, што рэгулююць чаму і як у гэтых установах вучыць.

Намаганні захаваць народную культуру заўважны ў тэндэнцыях развіцця ўстаноў культуры ў краіне. Разам з прыпыненнем дзейнасці шэрагу культурна-асветніцкіх устаноў (клубаў) з сярэдзіны 1990-х гг. да 2003 г. пачалі дзейнасць 129 устаноў новага тыпу (табл. 8) – дамы фальклору і народнай творчасці, дамы рамёстваў.

Табліца 8

Установы культуры новага тыпу

Тыпы ўстаноў	Колькасць устаноў культуры новага тыпу ў абласцях Беларусі на 2003 г.					
	Віцебская вобл.	Гомельская вобл.	Гродзенская вобл.	Магілёўская вобл.	Мінская вобл.	Брэсцкая вобл.
Дамы фальклору	2	17 (5 – вясковыя)	10	1	17 (12 – вясковыя)	17 (16 – вясковыя)
	Усяго 64 ўстановы					
Дамы рамёстваў	21 (20 – у райцэнт- рах)	13 (4 – вясковыя)	6 (2 – вясковыя)	6 (1 – вясковыя)	14 (10 – вясковыя)	5 (4 – вясковыя)
	Усяго 65 устаноў					

Колькасць такіх устаноў штогод дэманструе трывалую тэндэнцыю да павелічэння. Іх дзейнасць вядзецца менавіта вакол мясцовай народнай – этнічнай матэрыяльнай культуры (народных рамёстваў) і аўтэнтчнага фальклору (вуснапаэтычнай народнай творчасці). Народная культура – з'ява непадзельная, і дамы мусяць трымаць сувязі з фальклорнымі аматарскімі мастацкімі калектывамі (іх у Беларусі некалькі тысяч у сістэмах Міністэрства культуры, Міністэрства адукацыі і Федэ-

рацыі прафсаюзаў; званні «народны» і «ўзорны» маюць 1500). Сёння ў краіне створаны аднакіраваны на этнамастацтва даследча-асветніцка-выхаваўчы комплекс, які мае праблемы з метадыкамі работы і кадрамі. Часткова гэтыя праблемы здольна вырашыць адкрыццё новых спецыяльнасцей і спецыялізацый па кірунку «фальклор» у Беларускай дзяржаўнай універсітэце культуры і мастацтваў.

Анталогія беларускай народнай песні / уклад., прадм. і каментарыі Г. Цітовіча. – Мінск : Беларусь, 1975. – 616 с.

Варфоломеева, Т. Геннадий Титович / Т. Варфоломеева // Працяг будзе... / сост. М. Козенка. – Минск : БелГИПК, 2004. – С. 45–70.

Варфоломеева, Т. Григорий Ширма / Т. Варфоломеева // Працяг будзе... / сост. М. Козенка. – Минск : БелГИПК, 2004. – С. 10–44.

Маціеўскі, І. Музычныя спецыялісты традыцыйнай культуры / І. Маціеўскі // Аўтэнтычны фальклор: праблемы захавання, вывучэння, успрымання : зб. навук. прац удзельнікаў V Міжнар. навук.-практ. канф. (Мінск, 29 крас. – 1 мая 2011 г.) / БДУКМ ; рэдкал.: М. А. Мажэйка (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДУКМ, 2011. – С. 11–14.

Эко, У. Имя розы / У. Эко ; пер. с итал. Е. А. Костюкович. – Минск : РИФ «Сказ», 1993. – 528 с.

Пытанні і заданні для самаправеркі

1. У чым заключаецца мэта дзейнасці фалькларыстаў?
2. Якія задачы дзейнасці фалькларыстаў?
3. Распавядзіце пра прафесійныя абавязкі фалькларыстаў.
4. Апішыце сацыяльную базу дзейнасці фалькларыстаў.
5. Распавядзіце пра ўстановы культуры новага тыпу.

ПЫТАННІ ДА СЕМІНАРСКІХ І ПРАКТЫЧНЫХ ЗАНЯТКАЎ

Семинар 1

Станаўленне фалькларыстыкі

1. Збіранне звестак пра народныя традыцыі ў Антычнасці і Сярэднявеччы і ўяўленні пра народную культуру, мастацтва і гаворкі народаў свету ў гістарычнай літаратуры і мастацтве тых часоў.

2. Эпоха Вялікіх геаграфічных адкрыццяў і ўяўленні пра народную культуру, мастацтва і гаворкі народаў свету ў гістарычнай літаратуры і мастацтве тых часоў.

3. Асветнікі XVIII ст. пра народную культуру, мастацтва і гаворкі.

4. Асноўныя напрамкі фалькларыстыкі XIX–XX стст.

Рэкамендаваная літаратура

Гимбутас, М. Славяне / М. Гимбутас ; пер с англ. Ф. С. Капицы. – М. : ЗАО Центрполиграф, 2003. – С. 180–200.

Иванов, В. В. Исследования в области славянских древностей : лексич. и фразеологич. вопросы реконструкции текстов / В. В. Иванов, В. Н. Топоров. – М. : Наука, 1974. – С. 224–248.

Календарныя обычаі і обряды в странах зарубежной Европы : Весенние праздники / Ин-т этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая АН СССР. – М. : Наука, 1977. – С. 30–36, 46–50.

Семинар 2

Фалькларыстыка і этнічная гісторыя беларусаў

1. Старажытная гісторыя Беларусі і народная культура, мастацтва і гаворкі тых часоў.

2. Народная культура, мастацтва і гаворкі ў час станаўлення і развіцця беларускай народнасці.

3. Народная культура, мастацтва і гаворкі ў час кансалідацыі і самавызначэння беларусаў у XIX ст.

4. Народная культура, мастацтва і гаворкі ў час кансалідацыі і самавызначэння беларусаў у XX ст.

Рэкамендаваная літаратура

Бандарчык, В. К. Гісторыя беларускай этнаграфіі XIX ст. / В. К. Бандарчык. – Мінск : Навука і тэхніка, 1964. – С. 23–44.

Беларусы : у 11 т. / рэд. В. К. Бандарчык, М. Ф. Піліпенка, А. І. Лакотка. – Мінск : Беларус. навука, 1995–2009. – Т. 4 : Вытокі і этнічнае развіццё. – С. 233–244.

Беларусы : у 11 т. / рэд. В. К. Бандарчык, М. Ф. Піліпенка, А. І. Лакотка. – Мінск : Беларус. навука, 1995–2009. – Т. 5 : Сям'я. – 2001. – С. 175–200.

Беларусы : у 11 т. / рэд. В. К. Бандарчык, М. Ф. Піліпенка, А. І. Лакотка. – Мінск : Беларус. навука, 1995–2009. – Т. 6 : Грамадскія традыцыі. – 2002. – С. 75–120.

Раушенбах, Б. В. Как была крещена Русь / Б. В. Раушенбах. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1989. – С. 32–46.

Семинар 3

Фалькларыстыка і сямейныя традыцыі

1. Вывучэнне фалькларыстамі тыпаў і відаў сям'і.
2. Вывучэнне фалькларыстамі шлюбу ў народаў свету і беларусаў.
3. Вывучэнне фалькларыстамі зносін хлопцаў і дзяўчат у беларусаў.
4. Вывучэнне фалькларыстамі гендэрных адносін у традыцыйнай беларускай сям'і.
5. Вывучэнне фалькларыстамі традыцый народнага шлюбнага права.

Рэкамендаваная літаратура

Беларусы : этнаграфія, дэмаграфія, дыяспара, канфесіі : атлас / рэдкал.: В. К. Бандарчык [і інш.]. – Мінск : Фонд дакументальных даследаванняў Рэспублікі Беларусь, 1996. – 49 с.

Гендерные проблемы в общественных науках / отв. ред. И. М. Семашко. – М. : ИЭА РАН, 2001. – 264 с.

Гендерные проблемы в этнографии / отв. ред. А. Н. Седловская, И. М. Семашко. – М. : Наука, 1998. – 174 с.

Говард, М. Сучасная культурная антрапалогія / М. Говард. – Мінск : Тэхналогія ; Беларус. Фонд Сораса, 1995. – 478 с.

Голод, С. И. Семья и брак : историко-социологический анализ / С. И. Голод. – СПб. : Петрополис, 1998. – 271 с.

Дзёрбіна, Г. Права і сям'я ў беларусаў эпохі Рэнэсансу / Г. Дзёрбіна. – Мінск : Навука і тэхніка, 1997. – 174 с.

Золотухина, М. В. Мир американской семьи / М. В. Золотухина. – М. : ИЭА РАН, 1999. – 320 с.

Иванова, Ю. В. Брак у народов Центральной и Юго-Восточной Европы / Ю. В. Иванова, М. С. Кашуба, Н. А. Красновская. – М. : Наука, 1988. – 235 с.

Калачова, I. I. Народныя традыцыі і звычаі выхавання : этнапедагагічная спадчына народнай Беларусі / I. I. Калачова. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 1999.

Рождение ребенка в обычаях и обрядах : страны зарубежной Европы / Ин-т этнологии и антропологии им. Н. Н. Миклухо-Маклая. – М. : Наука, 1997. – 516 с.

Сям'я і сямейны быт беларусаў / В. К. Бандарчык [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1990. – 256 с.

Чаквін, I. У. Этнаграфія беларусаў эпохі Скарыны : сямейны і грамадскі побыт, матэрыяльная і духоная культура / I. У. Чаквін // Скарына і яго эпоха / рэд. В. А. Чамярыцкі. – Мінск : Навука і тэхніка, 1990. – С. 71–156.

Этнические стереотипы мужского и женского поведения / под. ред. А. К. Байбурина. – СПб. : ВЕЧЕ, 1991.

Семінар 4

Фалькларыстыка і спосабы адаптацыі

1. Вывучэнне фалькларыстамі тыпу (стратэгіі) жыццезабеспячэння. Паняцце гаспадарча-культурнага тыпу ў айчыннай навуковай традыцыі.

2. Вывучэнне фалькларыстамі асноўных адаптацыйных характарыстык беларусаў.

3. Вывучэнне фалькларыстамі гаспадарчых заняткаў на тэрыторыі Беларусі (24–22 тыс. да н. э. – пач. III тыс. н. э.): асноўныя этапы.

4. Вывучэнне фалькларыстамі земляробства ў Беларусі.

5. Вывучэнне фалькларыстамі жывёлагадоўлі ў Беларусі.

Рэкамендаваная літаратура

Беларусы : у 11 т. / рэд. В. К. Бандарчык, М. Ф. Піліпенка, А. І. Лакотка. – Мінск : Беларус. навука, 1995–2009. – 351 с.

Говард, М. Сучасная культурная антрапалогія / М. Говард. – Мінск : Тэхналогія, 1995. – 478 с.

Курилович, А. Н. Белорусское народное ткачество / А. Н. Курилович. – Минск : Наука и техника, 1981. – 118 с.

Лабачэўская, В. А. Зберагаючы самабытнасць : з гісторыі народнага мастацтва і промыслаў Беларусі / В. А. Лабачэўская. – Мінск : Беларус. навука, 1998. – 375 с.

Народная сельскагаспадарчая тэхніка беларусаў / пад рэд. В. К. Бандарчыка. – Мінск : ІМФАН БССР, 1974. – 96 с.

Цітоў, В. С. Этнаграфічная спадчына. Беларусь. Традыцыйна-бытавая культура : вучэб.-метадыч. дапам. / В. С. Цітоў. – Мінск : Беларусь, 2001. – 208 с.

Этнаграфія Беларусі : энцыкл. / пад рэд. І. П. Шамякіна. – Мінск : БелСЭ, 1989. – 575 с.

Этнография восточных славян. Очерки традиционной культуры / отв. ред. К. В. Чистов. – М. : Наука, 1987. – 562 с.

Семинар 5

Фалькларыстыка і традыцыйнае харчаванне

1. Вывучэнне фалькларыстамі значэння тэрмінаў «кухня», «кулінарыя», «харчаванне», іх суадносін, семантыкі, этымалогіі.
2. Вывучэнне фалькларыстамі спецыфікі харчавання беларусаў.
3. Вывучэнне фалькларыстамі традыцыйнай трапезы: сацыяльнае і сакральнае. Абрадавыя трапезы.
4. Вывучэнне фалькларыстамі традыцыйных страў: класіфікацыя, разнастайнасць, тэхналогіі.
5. Вывучэнне фалькларыстамі абрадавай ежы.

Рэкамендаваная літаратура

Зайкоўскі, Э. М. Старадаўняя беларуская кухня / Э. М. Зайкоўскі, Г. К. Тычка. – Мінск : Ураджай, 1995. – 287 с.

Наваградскі, Т. А. Традыцыі народнага харчавання беларусаў / Т. А. Наваградскі. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2000. – 111 с.

Цітоў, В. С. Этнаграфічная спадчына. Беларусь. Традыцыйна-бытавая культура : вучэб.-метадыч. дапам. / В. С. Цітоў. – Мінск : Беларусь, 2001. – 208 с.

Чеснов, Я. В. Лекции по исторической этнологии : учеб. пособие / Я. В. Чеснов. – М. : Гардарика, 1998. – 399 с.

Этнаграфія Беларусі : энцыкл. / пад рэд. І. П. Шамякіна. – Мінск : БелСЭ, 1989. – 575 с.

Этнография восточных славян. Очерки традиционной культуры / отв. ред. К. В. Чистов. – М. : Наука, 1987. – 562 с.

Семінар 6

Фалькларыстыка і традыцыйны светапогляд

1. Вывучэнне фалькларыстамі астранамічных, метэаралагічных, матэматычных, метралагічных традыцыйных ведаў і ўяўленняў беларусаў.
2. Вывучэнне фалькларыстамі народнай анатоміі: рацыянальнае і сакральнае.
3. Вывучэнне фалькларыстамі традыцыйнай медыцыны.
4. Вывучэнне фалькларыстамі знахарства, варажбы, магічных абрадаў.

Рэкамендаваная літаратура

Беларуская міфалогія : энцыкл. слоўнік / пад. рэд. С. Санько [і інш.]. – Мінск : Беларусь, 2004. – 559 с.

Беларускі народны соннік / уклад. У. А. Васілевіч. – Мінск : Бацькаўшчына, 1996. – 126 с.

Белова, О. В. Символика тела в культуре / О. В. Белова // Живая старина. – 2002. – № 4. – С. 62–63.

Васілевіч, У. Дай божа знаць, з кім век векаваць: беларуская народная варажба / У. Васілевіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1993. – 61 с.

Васілевіч, У. А. Жыцця адвечны лад: беларускія народныя прыкметы і павер'і / У. А. Васілевіч. – Мінск : Беларусь, 1999. – 615 с.

Кабакова, Г. И. Антропология женского тела в славянской традиции / Г. И. Кабакова. – М. : Ладомир, 2001. – 339 с.

Мазалова, Н. Е. Состав человеческий : человек в традиционных соматических представлениях русских / Н. Е. Мазалова. – СПб. : Петербургское востоковедение, 2001. – 192 с.

Минько, Л. И. Народная медицина Белоруссии : краткий исторический очерк / Л. И. Минько. – Минск : Наука и техника, 1969. – 107 с.

Ненадавец, А. М. За смугою міфа / А. М. Ненадавец. – Мінск : Беларус. навука, 1999. – 254 с.

ЗАДАННІ ДЛЯ КАНТРАЛЮЕМАЙ САМАСТОЙНАЙ РАБОТЫ

Выкананне самастойнай работы па дысцыпліне «Вусная народная творчасць: тэорыя фальклору» прадугледжана вучэбнымі планамі факультэта ТБКіСМ і абавязкова для кожнага студэнта.

Кантралюемая самастойная работа выконваецца па агульным напрамку «Выбітныя асобы і навуковыя аб'яднанні сусветнай фалькларыстыкі» ў любой рэкамендаванай форме па адной з тэм, якія прыведзены ніжэй. Работа павінна мець тытульны ліст, асноўную частку і спіс выкарыстаных крыніц.

Тэмы самастойнай работы з'яўляюцца абавязковымі, але студэнт мае права звузіць ці пашырыць абраную тэму. Пры напісанні работы можна выкарыстоўваць літаратуру па дысцыпліне.

Формы выканання самастойнай работы:

- напісанне рэферата (не менш за 12 старонак);
- распрацоўка візуальнай прэзентацыі (не менш за 12 слайдаў);
- распрацоўка аўдыявізуальнай прэзентацыі (не карацей за 2 хвіліны дэманстрацыі).

Прыкладныя тэмы для самастойнай работы:

1. Найвядомейшыя навукоўцы-заснавальнікі навуковых аб'яднанняў (школ і напрамкаў) у сусветнай фалькларыстыцы.

2. Браты Вільгельм і Якаб Грым і міфалагічная школа ў сусветнай фалькларыстыцы.

3. Усевалад Мілер і гістарычная школа ў расійскай фалькларыстыцы.

4. Жорж Дзюмезіль і рытуальна-міфалагічная школа ў сусветнай фалькларыстыцы.

5. Філолаг Тэадор Бенфей і міграцыйная школа ў сусветнай фалькларыстыцы.

6. Юліус Крон, Каарле Крон і фінская школа ў фалькларыстыцы Паўночнай Еўропы.

7. Этнакінематаграфіст Ленарт Мэры і сацыякультурна-антрапалагічная школа ва ўсходнееўрапейскай фалькларыстыцы.

8. Этнамузыкалаг Яўген Гіпіус і сістэмна-тыпалагічная школа ва ўсходнеславянскай фалькларыстыцы.

КАНТРОЛЬНЫЯ ПЫТАННІ САМАСТОЙНАЙ РАБОТЫ СТУДЭНТАЎ

1. Сувязь навуковых школ (напрамкаў) і метадаў даследавання ў фалькларыстыцы.
2. Агульная характарыстыка і асноўныя прадстаўнікі школ, якія выкарыстоўвалі гісторыка-геаграфічны метады ў фалькларыстыцы.
3. Агульная характарыстыка і асноўныя прадстаўнікі школ, якія выкарыстоўвалі гісторыка-тыпалагічны метады ў фалькларыстыцы.
4. Агульная характарыстыка і асноўныя прадстаўнікі школ, якія выкарыстоўвалі структурна-тыпалагічны метады ў фалькларыстыцы.
5. Агульная характарыстыка і асноўныя прадстаўнікі школ, якія выкарыстоўвалі культурна-антрапалагічны метады ў фалькларыстыцы.
6. Агульная характарыстыка і асноўныя прадстаўнікі школ, якія выкарыстоўвалі метады ўключанага назірання.
7. Методыка збіральніцкай работы прадстаўнікоў сістэмна-тыпалагічнай школы.
8. Школа і напрамак у фалькларыстыцы.
9. Агульная характарыстыка і асноўныя прадстаўнікі гістарычнай школы ў фалькларыстыцы.
10. Агульная характарыстыка і асноўныя прадстаўнікі міграцыйнай школы ў фалькларыстыцы.
11. Агульная характарыстыка і асноўныя прадстаўнікі міфалагічнай школы ў фалькларыстыцы.
12. Агульная характарыстыка і асноўныя прадстаўнікі фінскай школы ў фалькларыстыцы.

ПЫТАННІ ДА ЗАЛІКУ

1. Раздзелы фалькларыстыкі.
2. Асноўныя метады фалькларыстыкі.
3. Методыкі збіральніцкай работы.
4. Асноўныя класіфікацыі фальклору.
5. Віды фальклору.
6. Жанры фальклору.
7. Паэтыка фальклору.
8. Практычная фалькларыстыка: Рыгор Шырма.
9. Практычная фалькларыстыка: Генадзь Цітовіч.
10. Збіральнік фальклору.
11. Палявыя даследаванні: агульная характарыстыка.
12. Палявыя даследаванні ІМЭФ НАН Беларусі.
13. Палявыя даследаванні БДАМ.
14. Палявыя даследаванні БДУКМ.
15. Палявыя даследаванні ІПК.

ПЫТАННІ ДА ЭКЗАМЕНУ

1. Навуковы інтарэс да фальклору і фалькларыстыка.
2. Фалькларыстыка ў сістэме гуманітарных навук.
3. Раздзелы фалькларыстыкі.
4. Асноўныя метады фалькларыстыкі.
5. Методыкі збіральніцкай работы.
6. Асноўныя класіфікацыі фальклору.
7. Віды фальклору.
8. Жанры фальклору.
9. Паэтыка фальклору.
10. Практычная фалькларыстыка: Рыгор Шырма.
11. Практычная фалькларыстыка: Генадзь Цітовіч.
12. Збіральнік фальклору.
13. Палявыя даследаванні: агульная характарыстыка.
14. Палявыя даследаванні ІМЭФ НАН Беларусі.
15. Палявыя даследаванні БДАМ.
16. Палявыя даследаванні БДУКМ.
17. Палявыя даследаванні ІПК.
18. Палявыя даследаванні кафедры этналогіі і фальклору БДУКМ.
19. Методыка збіральніцкай работы.
20. Асноўныя паняцці збірання фальклору.
21. Архівы рукапісаў і фанаграмархівы.
22. Адзінка захоўвання фальклору.
23. Фальклорныя паказальнікі.
24. Фальклорныя зводы.
25. Існаванне фальклорных адзінак.
26. Ахоўныя спісы фальклору ў Беларусі.
27. Ахоўныя спісы фальклору ў свеце.
28. Рэвіталізацыя фальклору як сацыяльны працэс.
29. Тэхналогія рэвіталізацыі фальклору.
30. Перадумовы ўзнікнення постфальклору.
31. Асаблівасці постфальклору.
32. Футуралагічныя інтэнцыі постфальклору.
33. Постфальклор у БССР.
34. Постфальклор у Рэспубліцы Беларусь.
35. Постфальклор Рэспублікі Беларусь XXI ст.
36. Мэта дзейнасці фалькларыстаў.
37. Задачы дзейнасці фалькларыстаў.
38. Прафесійныя абавязкі фалькларыстаў.
39. Сацыяльная база дзейнасці фалькларыстаў.

ПЫТАННІ ДА ВЫНІКОВАЙ АТЭСТАЦЫІ

1. Навуковы інтарэс да фальклору і фалькларыстыка.
2. Фалькларыстыка ў сістэме гуманітарных навук.
3. Раздзелы фалькларыстыкі.
4. Асноўныя метады фалькларыстыкі.
5. Методыкі збіральніцкай работы.
6. Асноўныя класіфікацыі фальклору.
7. Віды фальклору.
8. Жанры фальклору.
9. Паэтыка фальклору.
10. Практычная фалькларыстыка: Рыгор Шырма.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

ТЭМЫ РЭФЕРАТАЎ, КУРСАВЫХ І ДЫПЛОМНЫХ РАБОТ

1. Спецыфіка рэгіянальнага фальклору Беларусі: дослед фіксацыі і рэвіталізацыі народнай спадчыны.
2. Асноўныя кірункі айчыннай фалькларыстыкі XIX–XX стст.
3. Айчынныя даследчыкі і гісторыка-геаграфічны метады фалькларыстыцы.
4. Айчынныя даследчыкі і гісторыка-тыпалагічны метады фалькларыстыцы.
5. Айчынныя даследчыкі і структурна-тыпалагічны метады фалькларыстыцы.
6. Айчынныя даследчыкі і метады ўключанага назірання.
7. Методыка збіральніцкай работы: вопыт Беларусі.
8. Айчынныя даследчыкі і гістарычная школа ў фалькларыстыцы.
9. Айчынныя даследчыкі і міграцыйная школа ў фалькларыстыцы.
10. Айчынныя даследчыкі і міфалагічная школа ў фалькларыстыцы.
11. Айчынныя даследчыкі і фінская школа ў фалькларыстыцы.
12. Айчынныя даследчыкі і рытуальна-міфалагічная школа ў сусветнай фалькларыстыцы.
13. Збіранне звестак пра фальклор у Антычнасці і Сярэднявеччы і ўяўленні пра традыцыі беларускіх зямель у гістарычнай літаратуры і мастацтве тых часоў.
14. Эпоха Вялікіх географічных адкрыццяў і ўяўленні пра традыцыі беларускіх зямель у гістарычнай літаратуры і мастацтве тых часоў.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. *Азадовский, М. К.* История русской фольклористики / М. К. Азадовский. – М. : Гос. учеб.-пед. изд-во М-во просвещения РСФСР, 1958. – 134 с.
2. *Алехнович, О. М.* Ансамбль фольклорный / О. М. Алехнович // Восточнославянский фольклор : слов. науч. и нар. терминологии / отв. ред. К. П. Кабашников. – Минск : Наука и техника, 1993. – С. 9.
3. *Андреев, Н. П.* Указатель сказочных сюжетов по системе Аарне / Н. П. Андреев. – Л. : Гос. рус. геогр. о-во, 1929. – 126 с.
4. *Аникин, В. П.* Теория фольклора / В. П. Аникин. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 408 с.
5. Анталогія беларускай народнай песні / уклад., прадм. і каментарыі Г. Цітовіча. – Мінск : Беларусь, 1975. – 616 с.
6. *Бахтин, М.* Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса / М. Бахтин. – М. : Худож. лит., 1965. – 527 с.
7. *Бахтин, М. М.* Эстетика словесного творчества / М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 422 с.
8. Белорусская этномузыкалогия : очерки истории (XIX–XX вв.) / З. Можейко [и др.] ; под ред. З. Можейко. – Минск : Тэхналогія, 1997. – 254 с.
9. *Бромлей, Ю. В.* Культура народов мира глазами этнографов / Ю. В. Бромлей, Р. Г. Подольный // Глазами этнографов / редкол.: Ю. В. Бромлей (отв. ред.) [и др.]. – М. : Наука, 1982. – С. 3–27.
10. *Варфоломеева, Т.* Геннадий Цитович / Т. Варфоломеева // Працяг будзе... / сост. М. Козенка. – Минск : БелГИПК, 2004. – С. 45–70.
11. *Варфоломеева, Т.* Григорий Ширма / Т. Варфоломеева // Працяг будзе... / сост. М. Козенка. – Минск : БелГИПК, 2004. – С. 10–44.
12. Восточнославянский фольклор : слов. науч. и нар. терминологии / отв. ред. К. П. Кабашников. – Минск : Наука и техника, 1993. – 478 с.
13. *Генон, Р.* Очерки о традиции и метафизике / Р. Генон ; пер. с фр. В. Ю. Быстрова. – СПб. : Азбука, 2000. – 320 с.
14. *Говард, М.* Сучасная культурная антрапалогія / М. Говард ; пад рэд. П. Церашковіча. – Мінск : Тэхналогія, 1995. – 478 с.

15. *Гужалоўскі, А. А.* Музеі Беларусі (1918–1941 гг.) / А. А. Гужалоўскі. – Мінск : Нац. арх. Рэсп. Беларусь, 2002. – 164 с.

16. *Гусев, В. Е.* Эстетика фольклора / В. Е. Гусев. – Л. : Наука, 1967. – 124 с.

17. *Дарашэвіч, Э.* Постфальклор: да пытання вывучэння генезісу і футуралагічных інтэнцый / Э. Дарашэвіч // Аўтэнтчны фальклор: праблемы вывучэння, захавання, пераймання : зб. навук. прац удзельнікаў IV Міжнар. навук.-практ. канф. (Мінск, 29–30 крас. 2010 г.) / БДУКМ ; рэдкал.: М. А. Мажэйка (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДУКМ, 2010. – С. 12–15.

18. *Дорошевич, Э. К.* Философия эпохи Просвещения в Белоруссии : дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.03 / Э. К. Дорошевич. – Минск, 1983. – 388 с.

19. *Жордания, И.* Этномузыкалогия : междисциплинарные перспективы / И. Жордания // Искусство устной традиции. Историческая морфология : к 60-летию И. И. Земцовского : сб. ст. / отв. ред. и сост. Н. Ю. Альмеева. – СПб. : Рос. ин-т истории искусств, 2002. – С. 236–248.

20. Искусство устной традиции. Историческая морфология : к 60-летию И. И. Земцовского : сб. ст. / отв. ред. и сост. Н. Ю. Альмеева. – СПб. : Рос. ин-т истории искусств, 2002. – 350 с.

21. *Кабашнікаў, К. П.* Методыка збірання беларускай народнай вуснапаэтычнай творчасці / К. П. Кабашнікаў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1978. – 78 с.

22. *Калацэй, В.* Параўнальная міфалогія / В. Калацэй. – Мінск : Паркус Плюс, 2009. – 122 с.

23. *Камлюк-Ярошенко, Л. В.* Фольклорная практика : пособие / Л. В. Камлюк-Ярошенко. – Гродно : ГрГУ, 2008. – 69 с.

24. *Коккьяра, Дж.* История фольклористики в Европе / Дж. Коккьяра. – М. : Иностранная литература, 1960. – 142 с.

25. *Конан, У.* Фальклор у сучаснай культуры : традыцыі, дыскусіі, перспектывы / У. Конан // Культурная спадчына : культуралагіч.-сацыялагіч. даследаванні / уклад., навук. рэд. і аўт. праф. Э. Дарашэвіча. – Мінск : Сучаснае слова, 2001. – С. 61.

26. *Конан, У.* Эстэтыка і паэтыка фальклору / У. Конан // У. Конан. Выбранае / уклад. М. А. Козенкі. – Мінск : Смэлтак, 2009. – С. 470–531.

27. *Королева, Э. А.* Ранние формы танца / Э. А. Королева. – Кишинев : Штиинца, 1977. – 214 с.

28. Купальскі спеўнік : метаад. дапам. / аўтар-уклад. Т. А. Пладунова. – Мінск : Ін-т культуры Беларусі, 2013. – 160 с.

29. Куусинен, О. Эпос «Калевала» и его творцы / О. Куусинен // Калевала : избранные руны карело-финского народного эпоса в композиции О. В. Куусинена. – Петрозаводск : Карелия, 1973. – С. VIII–XLIII.

30. Леви-Стросс, К. Структурная антропология / К. Леви-Стросс ; пер. с фр. Вяч. Иванова. – М. : Акад. Проект, 2008. – 555 с.

31. Лис, М. М. Паспорт текста / М. М. Лис // Восточнославянский фольклор : слов. науч. и нар. терминологии / редкол.: К. П. Кабашников (отв. ред.) [и др.]. – Минск : Наука и техника, 1993. – С. 182.

32. Лихачев, Д. С. Бунт «кромешного мира» / Д. С. Лихачев // Семиотика и художественное творчество. – М. : Наука, 1977. – С. 253–264.

33. Маціеўскі, І. Музычныя спецыялісты традыцыйнай культуры / І. Маціеўскі // Аўтэнтны фальклор: праблемы захавання, вывучэння, успрымання : зб. навук. прац удзельнікаў V Міжнар. навук.-практ. канф. (Мінск, 29 крас. – 1 мая 2011 г.) / БДУКМ ; рэдкал.: М. А. Мажэйка (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДУКМ, 2011. – С. 11–14.

34. Мировое фольклорное наследие: прошлое, настоящее и перспективные направления исследования : сб. материалов конф. (Минск, 13–18 июля 2009 г.) / ИИЭФ им. К. Крапивы НАН Беларуси. – Минск : Право и экономика, 2009. – 76 с.

35. Можейко, З. Я. Календарно-песенная культура Белоруссии : опыт системно-типологического исследования / З. Я. Можейко. – Минск : Наука и техника, 1985. – 247 с.

36. Неклюдов, С. Ю. О функционально-семантической природе знака в повествовательном фольклоре / С. Ю. Неклюдов // Семиотика и художественное творчество. – М. : Наука, 1977. – С. 193–228.

37. Неклюдов, С. Ю. После фольклора / С. Ю. Неклюдов // Живая старина. – 1995. – № 1. – С. 2–4.

38. Палякова, Э. З вопыту арганізацыі беларускіх этнадыскацэк : 2001–2005 гг. / Э. Палякова // Штудыі Рэсп. сезоннай фальклорнай шк. – Мінск : БДУКМ, 2007. – С. 42–47.

39. Пладунова, Т. Засваенне і актуалізацыя каляндарна-абрадавых традыцый у сучаснай культурна-адукацыйнай прасторы / Т. Пладунова // Аўтэнтны фальклор: праблемы выву-

чэння, захавання, пераймання : зб. навук. прац удзельнікаў III Міжнар. навук.-практ. канф. (Мінск, 29–30 крас. 2010 г.) / БДУКМ ; рэдкал.: М. А. Мажэйка (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДУКМ, 2010. – С. 126–129.

40. Помнікі этнаграфіі : методыка выяўлення, апісання і збірання / пад. рэд. В. К. Бандарчыка. – Мінск : Навука і тэхніка, 1981. – 150 с.

41. Программа для комплексных фольклорных экспедиций / отв. ред. В. Е. Гусев. – М., 1971.

42. Пропп, В. Я. Исторические корни волшебной сказки / В. Я. Пропп. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1946. – 340 с.

43. Пропп, В. Морфология сказки / В. Пропп. – М. : Наука, 1969. – 210 с.

44. Ратцингер, Й. (Бенедикт XVI). Вера – Истина – Толерантность. Христианство и мировые религии / Й. Ратцингер. – М. : Библейско-богословский ин-т св. апостола Андрея, 2007. – 376 с.

45. Розин, В. Семиотические исследования / В. Розин. – М. : ПЕР СЭ ; СПб. : Университетская книга, 2001. – 256 с.

46. Русский фольклор. Проблемы «Свода русского фольклора» / отв. ред. А. А. Горелов. – Л. : Наука, 1977. – Т. 17. – 208 с.

47. Томан, Й. Сократ : пер. с чеш. / Й. Томан, М. Томанова. – М. : Радуга, 1983. – 477 с.

48. Традыцыйная культура і дзеці: праблемы этнавыхавання : матэрыялы III Рэсп. навук.-практ. канф. (г. п. Акцябрскі, 19–20 крас. 2006 г.) / аўт. праекта і ўклад. М. А. Козенка. – Мінск : БелДШК, 2006. – Вып. 2. – 210 с.

49. Фойт, В. Семиотика и фольклор / В. Фойт // Семиотика и художественное творчество. – М. : Наука, 1977. – С. 171–192.

50. Фядосік, А. С. Прынцыпы класіфікацыі і выдання фальклорных твораў у шматтомным зводзе беларускай народнай творчасці / А. С. Фядосік. – Мінск : Навука і тэхніка, 1983. – 88 с.

51. Хвир, Н. Состояние и проблемы охраны нематериального культурного наследия Республики Беларусь / Н. Хвир // Аўтэнтычны фальклор: праблемы вывучэння, захавання, пераймання : зб. навук. прац удзельнікаў III Міжнар. навук.-практ. канф. (Мінск, 29–30 крас. 2009г.) / БДУКМ ; рэдкал.: М. А. Мажэйка (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДУКМ, 2009. – С. 34–35.

52. Хейзинга, Й. Homo ludens. В тени завтрашнего дня / Й. Хейзинга ; пер. с нидерланд. и примеч. В. В. Ошиса ; общ.

ред. и послесл. Г. М. Тавризян. – М. : Прогресс : Прогресс-Академия, 1992. – 464 с.

53. *Чистов, К. В.* К вопросу о принципах классификации жанров устной народной прозы / К. В. Чистов // Фольклор. Текст. Традиция : сб. ст. / К. В. Чистов. – М. : ОГИ, 2005. – 271 с.

54. *Чистов, К. В.* Народные традиции и фольклор / К. В. Чистов. – Л. : Наука, 1986. – 274 с.

55. *Шчадрына, Э.* Пра адну нягучную рэвалюцыю / Э. Шчадрына // Хто, калі не я ... : да 60-годдзя Міколы Козенкі / уклад. В. Калацэй. – Мінск : Чатыры чвэрці, 2011. – С. 271–276.

56. *Эко, У.* Имя розы / У. Эко ; пер. с итал. Е. А. Костюкович. – Минск : РИФ «Сказ», 1993. – 528 с.

57. *Юнг, К. Г.* Архетип и символ / К. Г. Юнг. – М. : Renaissance, 1991. – 422 с.

58. *Duranti, A.* Linguistic anthropology / A. Duranti. – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – 398 p.

59. *Kroeber, A. L.* Anthropology: Culture Patterns & Processes / A. L. Kroeber. – New York ; London : A Harvest / HBJ Book, 1948. – 252 p.

60. *Kroeber, A. L.* Configurations of culture growth / A. L. Kroeber. – Berkeley ; Los Angeles : University of California, 1944. – 882 p.

61. *Lindholm, C.* Culture and Authenticity / C. Lindholm. – Queensland : Wiley & Sons Publishing, 2008. – 186 p.

62. *Mėnuo Juodaragis : XIII nepriklausomas post-folk, alternatyvios muzikos ir šiuolaikinės baltų kultūros festivalis.* – Vilnius : MJR, 2010. – 9 p.

Вучэбнае выданне

Дарашэвіч Энгельс Канстанцінавіч

ТЭОРЫЯ ФАЛЬКЛОРУ

Вучэбна-метадычны дапаможнік

Рэдактар А. А. Ляўкевіч
Тэхнічны рэдактар Л. М. Мельнік
Дызайн вокладкі А. Д. Захарэвіча

Падпісана ў друк 2016. Фармат 60x84 ¹/₁₆.
Папера офісная. Рызаграфія.
Ум. друк. арк. 4,59. Ул.-выд. арк. 3,92. Тыраж 100 экз. Заказ .

Выдавец і паліграфічнае выкананне:
УА «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/177 ад 12.02.2014.
ЛП № 02330/456 ад 23.01.2014.
Вул. Рабкораўская, 17, 220007, г. Мінск.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ